

कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७५

प्रदेश सरकार
उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वन निर्देशनालय
गण्डकी प्रदेश
पोखरा, नेपाल

[Handwritten signature]

आ.व. २०७५/०७६

[Handwritten signature]
नि. सचिव

उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
अन्तर्गत वन तथा जलाधार व्यवस्थापन तर्फको
आ.व. २०७५/०७६ मा संचालित हुने कार्यक्रमहरुको

कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७५

प्रदेश सरकार
उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
गण्डकी प्रदेश, नेपाल

प्रदेश सरकार
उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
गण्डकी प्रदेश, नेपाल

सचिव

२०७५

पृष्ठभूमि	१
खण्ड १ : वन तथा वातावरण संरक्षण एवं व्यवस्थापन कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका	१
१. प्रदेश स्तरिय संगठन संरचनाको पूर्वाधार निर्माण तथा सुधार कार्यक्रम (ख.शि.नं.३१११२)	१
२. उच्च प्रविधियुक्त बहुवर्षिय नर्सरी स्थापना तथा संचालन (ख.शि.नं. २२५२२)	२
३. वन पैदावारमा आधारित उद्योग स्थापनाका लागि सहयोग पूंजिगत अनुदान (ख.शि.नं २२५२२)	३
४. शहरी वन प्रवर्द्धन तथा उद्यान पार्क निर्माण (ख.शि.नं २२५२२)	४
५. सामुदायिक तथा कवुलियती वन सुधार कार्यक्रम (ख.शि.नं. २२५२२)	५
६. सामुदायिक तथा कवुलियती वन समूह परिचालन तथा क्षमता अभिवृद्धि (ख.शि.नं. २२५२२)	७
७. कृषि वन प्रवर्धन कार्यक्रम (ख.शि.नं. २२५२२)	८
८. धार्मिक वन संरक्षण कार्यक्रम (ख.शि.नं. २२५२२)	९
९. निजी वन विकासका लागि प्रोत्साहन (ख.शि.नं. २२५२२)	९
१०. पंचासे संरक्षित वन कार्यक्रम (ख.शि.नं. २२५२२)	१०
११. मानव र वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन सहयोग (ख.शि.नं. २२५२२)	१०
१२. राष्ट्रिय वन विकास कार्यक्रम (ख.शि.नं. २२५२२)	११
१३. वन अतिक्रमण नियन्त्रण (ख.शि.नं. २२५२२)	१२
१४. वन अपराध नियन्त्रण (ख.शि.नं. २२५२२)	१३
१५. वन डहेलो नियन्त्रण तथा रोकथाम (ख.शि.नं. २२५२२)	१३
१६. वन विउ वगैँचा संरक्षण तथा सुधार कार्यक्रम निरन्तरता (ख.शि.नं. २२५२२)	१४
१७. बाह्य मिचाहा प्रजातीको नियन्त्रण (ख.शि.नं. २२५२२)	१५
१८. संकटापन्न तथा लोपन्मुख वन्यजन्तु संरक्षण कार्यक्रम (हिउचितुवा, शालक) (ख.शि.नं. २२५२२)	१६
१९. सामुदायिक वन कार्ययोजना नविकरण (ख.शि.नं. २२५२२)	१६
२०. सामुदायिक वन विधान कार्ययोजना निर्माण (ख.शि.नं. २२५२२)	१७
२१. पकेट क्षेत्रमा जडिबुटि खेती विकास तथा प्रवर्धन (ख.शि.नं. २२५२२)	१८
२२. सामुदायिक तथा नीजि नर्सरीलाई शोभनिय वनस्पति उत्पादन कार्यक्रम (ख.शि.न.२२५२२)	१९
२३. सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन विकास सहयोग कार्यक्रम (ख.शि.न.२२५२२)	२०
२४. सामुदायिक वनमा वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन (कार्ययोजना तयारी, कार्यान्वयन) (ख.शि.न.२२५२२)	२०
२५. प्रदेशस्तरमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्य योजना निर्माण (ख.शि.न.२२५२२)	२३
२६. वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र स्थापना (ख.शि.न.२२५२२)	२५

२७. महत्वपूर्ण रैखाने वनस्पती र वन्यजन्तुको सर्वेक्षण तथा अभिलेखीकरण (ख.शि.नं.२२५२२)	२५
खण्ड २ : भू तथा जलाधार संरक्षण कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका	२६
१) कुवा पोखरी संरक्षण (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)	२६
२) विद्युतीय आयोजनाहरुको जलाधार क्षेत्र (Hydro-catchment) संरक्षण कार्यक्रम (ख.शि.नं.२२५२२)	२७
३) शहरी खानेपानीको जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)	३०
४) संवेदनशिल जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)	३५
५) आकस्मिक पहिरो नियन्त्रण कार्यक्रम (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)	३७
६) भू संरक्षण प्रदर्शनी स्थल निर्माण (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)	३८
७) नदी उकास जग्गा पुनस्थापना र संरक्षण (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)	३९
८) सडकसंग भू संरक्षण कार्यक्रम (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)	४०
खण्ड ३ : विविध	४२

संलग्न फारामहरु :

- फाराम नं. १ : स्थलगत नक्सा
फाराम नं. २ : संरचनागत नक्सा चित्र
फाराम नं. ३ : कार्यक्रम संभौता फाराम
फाराम नं. ४ : नापी किताव
फाराम नं. ५ : उपभोक्ता समूहलाई किस्ता भुक्तानी विल
फाराम नं. ६ : कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन
फाराम नं. ७ : पार्श्वचित्र
अन्य फारामहरु : EST 1 देखि 5 सम्म

सचिव

कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७५

पृष्ठभूमि

गण्डकी प्रदेश, उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गतको वन निर्देशनालय र ११ जिल्लाका डिभिजन वन कार्यालयहरू र दुई जिल्लाका भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय मार्फत वन, वातावरण र जलाधार क्षेत्र संरक्षण एवं व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यहरू गर्नको लागि आर्थिक वर्ष २०७५।०७६ मा आवश्यक कार्यक्रम तथा बजेट विनियोजन गरिएको छ । स्वीकृत कार्यक्रम र विनियोजित बजेटको प्रभावकारी कार्यान्वयन, सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्नका लागि उपलब्धी सूचक लगायतका विस्तृत कार्यान्वयन कार्ययोजना तयार गर्ने कार्यमा आवश्यक सहयोग गरी प्रत्येक कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा सम्पन्न गरी गुणस्तरीय प्रतिफल प्राप्त गर्न यो कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७५ जारी गरिएको छ ।

कार्यक्रम कार्यान्वयन संयन्त्रहरू: गण्डकी प्रदेश सरकार, उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वन निर्देशनालय, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमहरू जिल्ला स्थित डिभिजन वन कार्यालय र भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयले आफू अधिनस्त स्रोत साधनहरूको परिचालन गरी गर्नु गराउनु पर्नेछ ।

खण्ड १

वन तथा वातावरण संरक्षण एवं व्यवस्थापन कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका

१. प्रदेश स्तरिय संगठन संरचनाको पूर्वाधार निर्माण तथा सुधार कार्यक्रम (ख.शि.नं.३१११२)

देशमा संधियताको कार्यान्वयनसंगै मौजुदा वन संगठनको पुर्नसंरचना भई हाल कायम हुन आएका प्रदेश वन निर्देशनालय, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय, डिभिजन वन कार्यालय तथा सो अन्तर्गत रहने सब डिभिजन वन कार्यालयहरूको कार्यालय भवन नयाँ निर्माण गर्न, तला थप, नयाँ कोठा थप गर्न, कम्पाउण्ड वाल निर्माण गर्न आदि नयाँ सुधारका कार्यहरू सम्पन्न गर्न यो कार्यक्रमको व्यवस्था भएको हो । यो कार्यक्रम सम्पन्न गर्न तत्कालिन वन विभागले तोकेको डिजाइन अनुसार वा बजेटको सिमाभित्र रही प्राविधिकवाट design तथा estimate गरी स्वीकृत design तथा estimate का आधारमा आर्थिक निर्देशिका वमोजिम कार्यक्रम सम्पन्न गर्नु पर्ने छ ।

● जनशक्ति व्यवस्थापन

यस कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि डिभिजन तथा सब डिभिजन वन कार्यालयको पूर्वाधार निर्माण तथा मर्मत सम्बन्धी डिजाइन तथा लागत इष्टिमेट इन्जिनियरिड प्राविधिकले गर्नेछ । कार्य प्रगतीको

अनुगमन डिभिजन वन कार्यालयले गर्नुको लागि इन्जिनियरिङ प्राविधिकले कार्य सम्पन्न भई पेश भएको जांचपास तथा work completion Report का आधारमा अन्तिम भुक्तानी हुनेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ :-
  - ❖ स्वीकृत design तथा estimate
  - ❖ कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन (Work completion report)
  - ❖ निर्माण तथा सुधार कार्यमा लागेको जम्मा खर्चको विवरण
  - ❖ कार्य संचालन अघि र सम्पन्न पछिको फोटो
- अपेक्षित उपलब्धी
  - ❖ प्रदेश उद्योग, पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गतका वन र जलाधार व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित कार्यालयहरुको भवन निर्माण तथा सुधार हुनेछन् ।
  - ❖ भौतिक संरचनाको निर्माण तथा सुधारवाट कार्यालयद्वारा प्रदान हुने सेवामा प्रभावकारीता बढ्नेछ ।

२. उच्च प्रविधियुक्त बहुवर्षिय नर्सरी स्थापना तथा संचालन (ख.शि.नं. २२५२२)

स्थानिय उपभोक्तावाट बढी माग गरिएका, Commercial species, विउँ सजिलै उपलब्ध हुन नसक्ने, धार्मिक तथा साँकृतिक महत्व बोकेका विउँबाट वेर्ना उमार्न कठिन हुने, विउको वाचन गर्न क्षमता र अंकुरण प्रतिशत कम भएका प्रजातीहरुको उच्च प्रविधि प्रयोग गरी Large scale मा स्थायी नर्सरीमा विरुवा उत्पादन गरी छिमेकी जिल्लाहरुमा समेत विरुवा वितरण गर्ने श्रोत केन्द्र (Seedling resouce centre) को रुपमा विकास गर्दै लैजाने अभिप्रायले यो कार्यक्रमको व्यवस्था भएको हो । यसमा multi year seedling उत्पादन समेत गर्न सकिने छ । सोको संचालनका लागि वन तथा वातावरण मन्त्रालयको Norms अनुसार प्राविधिकबाट design तथा estimate गरी स्वीकृत design तथा estimate का आधारमा प्रचलित खरिद ऐन नियम बमोजिम स्थापना तथा संचालन कार्य सम्पन्न गर्नु पर्ने छ । यस शिर्षकमा विनियोजित रकम उच्च प्रविधियुक्त बहुवर्षिय नर्सरी स्थापनाका लागि आवश्यक तालिम, पूर्वाधार निर्माण, विरुवा उत्पादनका लागि आवश्यक उच्च प्रविधि सम्बन्धी मेशिन तथा उपकरण खरिद तथा जडान, संचालन तथा अनुगमन मूल्याङ्कन सम्बन्धी खर्च गर्न सकिनेछ ।

● जनशक्ति व्यवस्थापन

यस कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि उच्च प्रविधियुक्त बहुवर्षिय नर्सरी स्थापना तथा संचालनका विभिन्न कृयाकलापको संचालन डिभिजन वन कार्यालयका प्राविधिक कर्मचारीवाट गरिनेछ । यसका

अलवा विरुवा उत्पादन सम्बन्धी उच्च प्रविधिको विशेषज्ञता परामर्श सेवा समेत खरिद गर्न सकिनेछ ।

● कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ :-

- ❖ स्वीकृत design तथा estimate
- ❖ खरिद भई जडान गरिएका उच्च प्रविधि सम्बन्धी मेशिन तथा उपकरणको विवरण
- ❖ कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन (Work completion report)
- ❖ स्थापन तथा मर्मतमा लागेको जम्मा खर्चको विवरण
- ❖ विस्तृत विवरण सहितको नर्सरी रजिष्टर
- ❖ उत्पादित विरुवाको जात र संख्या
- ❖ विरुवा वितरणको विस्तृत विवरण
- ❖ कार्य संचालन अघि र सम्पन्न पछिको फोटो

● अपेक्षित उपलब्धी

- ❖ डिभिजन क्षेत्रभित्र उच्च प्रविधियुक्त स्थायी प्रकृतिको बहुवर्षिय नर्सरी स्थापना हुनेछ ।
- ❖ Seedling resource centre को रूपमा विकास हुनेछ ।
- ❖ ठूला साइजका विरुवा वृक्षारोपणको लागि उपलब्ध हुने र वृक्षारोपणमा विरुवा मृत्युदर न्यून हुनेछन्।

३. वन पैदावारमा आधारित उद्योग स्थापनाका लागि सहयोग पूँजिगत अनुदान (ख.शि.नं २२५२२)

वन श्रोतमा आधारित उद्योग स्थापना तथा संचालन गरी गरीव तथा विपन्न घरधुरीहरुको आयआर्जनमा समेत टेवा पुऱ्याउन यो कार्यक्रमको प्रस्ताव भएको हो । यस शीर्षकमा विनियोजित रकमबाट सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह वा कवुलियती वन समूहले आफै वा दुई वा दुई भन्दा वढी वन समूहद्वारा वा समूह र निजी साभेदारीमा जडिवुटी प्रशोधन, फर्निचर उद्योग, वेतवाँस, अल्लो, लोक्ता, लप्सी, अमला प्रशोधन जस्ता उद्योगको स्थापना तथा संचालन गर्न आवश्यक उपकरण, सामाग्रीहरु खरिद तथा ब्यवस्थापन खर्चका लागि अनुदान सहयोग उपलब्ध गराईने छ । यस शीर्षकमा विनियोजित रकम वन पैदावारमा आधारित उद्योग स्थापनाका लागि आवश्यक सहजीकरण तथा प्रावधिक सहयोगको लागि भ्रमण खर्च, इन्धनमा समेत खर्च गर्न सकिनेछ ।

● समूह, संस्था वा व्यक्ति छनौटका आधारहरु

समूह, संस्था वा व्यक्तिको सक्रियता, विगतको अनुभव, महिला सहभागिता, उद्योगको कच्चा पदार्थको उपलब्धता, विवाद रहित वातावरण, माग र औचित्य जस्ता बुँदाहरूलाई आधार बनाई उद्योग वा उद्योगीको छनौट गरिने छ ।

● कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरू समावेश गर्नुपर्नेछ :-

- ❖ स्वीकृत लागत इष्टमेट
- ❖ कार्यक्रम सम्पन्नका लागि तयारी गरिएको संझौता
- ❖ उद्यम स्थापनाका लागि सहयोग गरिएका मेशिन तथा उपकरणको विवरण
- ❖ कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन (Work completion report)
- ❖ कार्यक्रम सम्पन्नमा लागेको जम्मा खर्चको विवरण
- ❖ कार्य संचालन अघि र सम्पन्न पछिको फोटो
- ❖ प्राप्त रोजगारीका विवरण ।

● अपेक्षित उपलब्धी

- ❖ पुंजगत अनुदान सहयोगले वन पैदावारमा आधारित उद्योग स्थापना हुनेछ ।
- ❖ वन पैदावारमा आधारित उद्योग स्थापनाले रोजगारी सिर्जना भई आयआर्जनमा टेवा पुग्नेछ ।

४. शहरी वन प्रवर्धन तथा उद्यान पार्क निर्माण (ख.शि.नं २२५२२)

बढ्दो शहरीकरणसंगै नगर क्षेत्रको वायु तथा ध्वनी प्रदूषण बढ्दै गईरहेकोले शहरी वातावरण स्वच्छ बनाउन अति नै अपरिहार्य रहेको देखिन्छ । तसर्थ शहरी वातावरण स्वच्छ तथा हरियाली प्रवर्धनका लागि नगर तथा शहरी क्षेत्रका सडक क्षेत्र, खाली पर्ति क्षेत्रमा सदावहार तथा सौन्दर्यवर्धक वोट विरुवाहरू लगाउने, उद्यान, मनोरञ्जन पार्क तथा पारिस्थितिकीय ज्ञान/सूचना केन्द्र लगायतका कार्यहरू गर्न यो कार्यक्रमको व्यवस्था भएको हो । यो कार्यक्रम सम्बन्धित नगरपालिका तथा गाउँपालिकासंगको समन्वय तथा सहकार्यमा स्थानिय युवा क्लव, आमा समूह, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह, टोल विकास संस्था, सार्वजनिक स्कुल जस्ता समुदायमा आधारित निकाय मार्फत गरिनेछ । डिभिजन वन कार्यालय वा अन्तर्गतका प्राविधिक कर्मचारीको सहयोग र सहजिकरणमा कार्यक्रम सम्पन्न गरिनेछ । यस कार्यक्रम शिर्षकमा व्यवस्था भएको बजेट उद्यान निर्माण तथा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक कार्यहरू जस्तै वृक्षारोपणका लागि विरुवा खरिद, ढुवानी, जग्गा तयारी, खाडल खन्ने, विरुवा रोपण, घेरवार एवं संरक्षण, डस विन, टिकट घर, फुलको क्यारी, विश्राम स्थल, चौतरी, शौचालय, बाल मनोरञ्जनका संरचना जस्ता संरचना निर्माण र कार्यक्रमको अनुगमन तथा मुल्याङ्कन आदी कार्यहरूमा खर्च गर्न सकिनेछ ।

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय
पोखरा, नेपाल

- **स्थान छनौटका आधारहरु**

लागत सहभागिता, स्थानीय तह समुदाय वा संस्थाको साभेदारी, जग्गाको उपलब्धता, दिगोपना, विवाद रहित वातावरण आदि ।

- **जनशक्ति व्यवस्थापन**

यस कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि उद्यान पार्क निर्माण सम्बन्धी डिजाइन तथा लागत ईष्टमेट सम्बन्धित स्थानीय तहका इन्जिनियरिङ प्राविधिकले गर्नेछ, र हरियाली प्रवर्द्धन सम्बन्धी लागत इन्टमेट डिभिजन वन कार्यालय अन्तर्गतका प्राविधिकले गर्नेछ । कार्यक्रमको कार्यान्वयन डिभिजन वन कार्यालयका प्राविधिक कर्मचारी वा उपभोक्ता व्यवस्थापन समिति मार्फत संचालन गरिनेछ ।

- **कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुंदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ :-**

- ❖ स्वीकृत लागत इष्टमेट
- ❖ कार्यक्रम सम्पन्नका लागि तयारी गरिएको संभौता
- ❖ हरियाली वन प्रवर्द्धन तथा उद्यान पार्क निर्माण सम्बन्धी विस्तृत विवरण
- ❖ कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन (Work completion report)
- ❖ कार्यक्रम सम्पन्नमा लागेको जम्मा खर्चको विवरण
- ❖ कार्य संचालन अधि र सम्पन्न पछिको फोटो

- **अपेक्षित उपलब्धी**

- ❖ शहरी क्षेत्रमा हरियाली प्रवर्द्धन भई वातावरण स्वच्छ हुनेछ ।
- ❖ शहरी वासिन्दाको लागि आमोद प्रमोद तथा मनोरन्जनको सुविधा प्राप्त हुने छ ।
- ❖ शहरी क्षेत्रका जोखिममा परेका सार्वजनिक जग्गाहरुको संरक्षण र व्यवस्थापन हुनेछ ।

५. सामुदायिक तथा कवुलियती वन सुधार कार्यक्रम (ख.शि.नं. २२५२२)

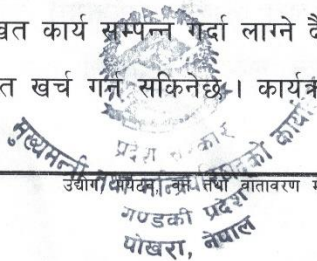
हालका दिनहरुमा जिल्लामा रहेका सामुदायिक तथा कवुलियती वन उपभोक्ता समूहहरुको सकृयता वढाउनु पर्ने देखिएको छ । ती समूहहरुको संस्थागत विकास तथा सम्बन्धित वन क्षेत्रको सकृय वन व्यवस्थापनका कृयाकलाप मार्फत स्थानिय उपभोक्ताको आर्यआर्जनमा वृद्धि गरी स्थानीय समृद्धी हासिल गर्न सहयोग पुऱ्याउनु यस कार्यक्रमको मूल उद्देश्य रहेको छ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत कार्यक्रमको परिमाण तोकिएको तर कृयाकलापहरुको किसिम र किसिम अनुसारको बजेटको सट्टा एकमुष्ठ बजेट विनियोजित गरिएको छ । उक्त बजेटबाट जिल्लामा संचालित सामुदायिक वन विकास तथा कवुलियती वन विकास दुवैलाई समेट्ने गरी स्विकृत कार्यक्रमले तोकेको परिमाण अनुसारकै संख्यामा विभिन्न उपयुक्त कार्यहरु तय गर्नु पर्दछ । उदाहरण स्वरुप यस क्षेत्रक अन्तर्गत निम्न कार्यक्रमहरु संचालन गर्न सकिने छः

कार्यक्रमहरू :

- (१) सामुदायिक वन, कवुलियती वन, धार्मिक वन, सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, निजी वनहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण, (सब डिभिजन तथा जिल्ला स्तरमा वन पैदावार उत्पादन तथा विक्री वितरण, वन पैदावारमा आधारित उद्योग, रोजगारी जस्ता तथ्यांक अद्यावधिक सहितको विश्लेषणात्मक प्रतिवेदन तयारी र वितरण) र कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि भ्रमण ।
- (२) सामुदायिक वन व्यवस्थापन सम्बन्धी आर्थिक कार्यविधि निर्देशिका, वन पैदावार संकलन तथा विक्री वितरण लगायतका संघीय र प्रदेश सरकारबाट जारी गरिएका निर्देशिकाहरूको स्थलगत गोष्ठी, अन्तर्क्रिया, प्रशिक्षण ।
- (३) सामुदायिक वन र कवुलियती वन सम्बन्धी प्रचार प्रसार सामाग्री प्रकाशन तथा वितरण, वन संरक्षणको लागि मेडिया परिचालन क्रियाकलापहरू ।
- (४) वन व्यवस्थापनको लागि आवश्यक उपकरण तथा श्रमिकको लागि सुरक्षा सामाग्री खरीद तथा वितरण, वार्षिक योजना तर्जुमा, समिक्षा, स्थानीय तहसंग संयुक्त अनुगमन ।
- (५) सामुदायिक वन तथा कवुलियती वनमा वन सम्बर्द्धन कार्यान्वयन ।
- (६) वन पैदावार प्रशोधन तथा उद्यम स्थापना र संचालन ।
- (७) वन डढेलो नियन्त्रण तथा बहुवक्षीय उपयोगको लागि सामुदायिक वनमा पानी संकलन पोखरी (Conservation pond) निर्माण ।
- (८) सामुदायिक वन कार्य योजना पूनरावलोकनको लागि IEE तथा EIA
- (९) पूराना र निष्कृत्य वन समूहहरूको सशक्तिकरण हुने क्रियाकलापहरू
- (१०) गरीवी न्यूनिकरणका लागि कवुलियती वन कार्यक्रमसंग सम्बन्धित सामाजिक परिचालन, कवुलियती वन सहजकर्ताहरूलाई उपलब्ध गराईने फिल्ड गियर ।
- (११) भूईँघाँस, डालेघाँसको बीउ, विरुवा खरीद तथा वितरण व्यवस्थापन
- (१२) सामुदायिक वन, कवुलियती वन र निजी वनका उत्कृष्ट समूह, व्यक्ति छनौट र पुरस्कार वितरण
- (१३) स्थानीय निकायहरूको माग सम्बोधन हुने सम्बन्धित कार्यक्रमहरू समावेश हुनु पर्नेछ ।

सामुदायिक तथा कवुलियती वन उपभोक्ता समूहको संस्थागत विकास, वन सम्बर्द्धन तथा व्यवस्थापन, कार्यक्रम अनुगमन, सिप, विकास जस्ता कार्यलाई प्रमुख प्राथमिकता दिई गर्नु पर्नेछ । उल्लेखित कार्य सम्पन्न गर्दा लाग्ने दैनिक भत्ता, यातायात, इन्धन, खाजा, संचार समेत यस शिर्षक अन्तर्गत खर्च गर्न सकिनेछ । कार्यक्रम विभाजन गर्दा संघीय सरकारको सशर्त कार्यक्रम र प्रदेश

(६)

नि-सचिव

सरकारको कार्यक्रम एक आपसमा दोहोरो नपर्ने गरी विभाजन गर्नु पर्नेछ र विभाजित उक्त कार्यक्रमहरु एक तह माथिको निकायबाट स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुंदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ :-
  - ❖ स्वीकृत लागत इष्टमेट
  - ❖ कार्यक्रम सम्पन्न गरिएका समूहहरुको विवरण
  - ❖ कार्य सम्पन्नको विस्तृत प्रतिवेदन
  - ❖ कार्यक्रम सम्पन्नमा लागेको जम्मा खर्चको विवरण
  - ❖ सान्दर्भिकता अनुसारका कार्य संचालन अधि र सम्पन्न पछिको फोटो
  - ❖ कार्यक्रमबाट सिर्जित रोजगारी (कार्यक्रम संचालन हुनु अधि र पछि) ।

• अपेक्षित उपलब्धी

- ❖ कम सकृय सामुदायिक तथा कवुलियती वन उपभोक्ता समूहको संस्थागत सुधार हुनेछ ।
- ❖ वन संवर्धन तथा व्यवस्थापनका कृयाकलापबाट वनको सुधार हुनेछ ।
- ❖ नवीकरण नभएका कार्ययोजनाहरु नविकरण हुनेछन् ।

६. सामुदायिक तथा कवुलियती वन समूह परिचालन तथा क्षमता अभिवृद्धि (ख.शि.नं. २२५२२):

समूहहरुको संस्थागत विकास तथा व्यवस्थापन गर्ने क्षमता अभिवृद्धिका लागि यस शिर्षकमा विनियोजित रकम खर्च गर्नु पर्नेछ । यस अन्तर्गत नेतृत्व विकास, लेखा तथा अभिलेख व्यवस्थापन, वन सम्बर्धन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी आवश्यक ज्ञान तथा सिप अभिवृद्धि गर्न तालिम, गोष्ठी तथा अध्ययन अवलोकन भ्रमण जस्ता कृयाकलाप संचालन गरिनेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुंदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ :-
  - ❖ स्वीकृत लागत इष्टमेट
  - ❖ कार्यक्रम सम्पन्न गरिएका समूहहरुको विवरण तथा लाभान्वित घरधुरी
  - ❖ कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन
  - ❖ कार्यक्रम सम्पन्न गर्दा लागेको जम्मा खर्चको विवरण
  - ❖ कार्य संचालन अधि र सम्पन्न पछिको फोटो

• अपेक्षित उपलब्धी

- ❖ सामुदायिक/कवुलियती वन उपभोक्ता समूहका सदस्यहरुको क्षमता अभिवृद्धि भई समूह सकृय हुनेछन् ।

७. कृषि वन प्रवर्धन कार्यक्रम (ख.शि.नं. २२५२२)

ग्रामिण भेगका वस्तिहरूबाट अहुरतिर वसाई सने कम तीव्र रुपमा भई रहेको र हाल ग्रामिण भेगका वस्तीहरूमा मानिसहरूको चाप कम भई कृषि श्रमिकको अभावमा खेती योग्य निजी आवादी क्षेत्रहरू खाली रहन गएको देखिन्छ । निजी क्षेत्रका किसानहरूलाई छिटो वढ्ने तथा चाँडै प्रतिफल दिने, आयमूलक प्रजातिका, वजारको माग अनुसारका तथा रोजगारमुलक प्रजातीहरूको वृक्षारोपण, संरक्षण र व्यवस्थापन जस्ता कार्यमा यस शिर्षक अन्तर्गतको रकम खर्च गर्न सकिनेछ । गरीवी न्यूनिकरणका लागि हस्तान्तरण गरिएका कवुलियती वन क्षेत्र र सामुदायिक वन भित्रका कवुलियती वनमा सम्बन्धित समूहलाई उल्लेखित प्रजातिको व्यवसायिक खेती विस्तारका लागि समेत खर्च गर्न सकिनेछ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत कृषि वन प्रवर्धनका लागि आवश्यक कृषि तथा वन सम्बन्धी विउ वेर्ना खरिद, सामागी ढुवानी तथा रोपण, अनुगमन जस्ता कार्यहरू गरिनेछ ।

यस किसिमका कार्यक्रम संचालन गर्दा प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना अन्तर्गतको कृषि वन प्रवर्धन कार्यक्रमको निर्देशिका अनुसारका पकेट क्षेत्र पहिचान, इच्छुक किसानको छनौट, कृषि वन प्रवर्धन सम्बन्धि अन्तरक्रिया, अध्ययन अवलोकन भ्रमण, छनौट भएका प्रजाति अनुसार खेति विस्तार तालिम समेत गर्न सकिनेछ । वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट कृषि वन सम्बन्धी प्राप्त हुने अवधारणा सहितको कार्य विधिहरू समेत कार्यान्वयन गरिने छ ।

• कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुंदाहरू समावेश गर्नुपर्नेछ :-

- ❖ स्वीकृत लागत इष्टमेट
- ❖ कार्यक्रम सम्पन्न गरिएका समूहहरूको विवरण
- ❖ जम्मा खर्च विवरण सहितको कार्य सम्पन्न विस्तृत प्रतिवेदन
- ❖ कार्य संचालन अघि र सम्पन्न पछिको फोटो
- ❖ कार्यक्रम संचालन भएको स्थानको जि.पि.यस विन्दु वा Google earth Map
- ❖ कार्यक्रम पश्चात आम्दानी हुन लाग्ने समय र अपेक्षित आम्दानी

• अपेक्षित उपलब्धी

- ❖ स्थानिय उपभोक्ताको निजी जग्गाहरूमा कृषि र वनको विकास भई जिल्लामा कृषि वनको प्रवर्धन हुनेछ ।
- ❖ खाली रहेका निजी आवादी क्षेत्रहरूमा वृक्षारोपण भई हरियालीमा वृद्धि हुनेछ ।
- ❖ कवुलियती वन (गरीवी न्यूनिकरण) मा बहुउपयोगी आयमूलक फलफूल खेती भएको हुनेछ ।

- ❖ सामुदायिक वन भित्र कवुलियती वनहरु स्थापना भै क्षतिग्रस्त वनमा Horti-silvi-pasture प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।
- ❖ रोजगारीका थप अवसरहरु सृजना हुनेछन् ।

द. धार्मिक वन संरक्षण कार्यक्रम (ख.शि.नं. २२५२२)

जिल्लाका महत्वपूर्ण धार्मिक स्थल वरपर रहेका वन क्षेत्रहरुको संरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि त्यस्ता क्षेत्रहरुको पहिचान गर्ने, धार्मिक समूह, समुदाय वा संस्थाहरु मार्फत संरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि धार्मिक वन हस्तान्तरण तथा व्यवस्थापनका कार्यहरु गरिनेछ । साथै मौजुदा धार्मिक वनहरुमा हरियाली प्रवर्द्धनका कार्यहरु समेत गर्न सकिनेछ । यस शिर्षकवाट बिनियोजित रकम धार्मिक समूह/समुदाय गठन गर्न, कार्ययोजना निर्माण, टाइपिड, प्रिन्टिड तथा वाइन्डिड, भेला वैठकमा हुने चियापान, वृक्षारोपणका लागि ठाउंको छनौट, जग्गा तयारी, वेर्ना खरिद तथा ढुवानी, रोपण तथा संरक्षण, अनुगमन, धार्मिक वन प्रचारप्रसारमा खर्च गर्न सकिनेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुंदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ :-
  - ❖ कार्यक्रम सम्पन्न गरिएका धार्मिक क्षेत्रहरुको विवरण
  - ❖ कार्य सम्पन्न प्रतिदेन
  - ❖ कार्यक्रम सम्पन्न गर्दा भएको खर्चको विवरण
  - ❖ कार्य संचालन अधि र सम्पन्न पछिको फोटो

यस कार्यक्रम अन्तरगत धार्मिक, साँस्कृतिक तथा पौराणिक महत्वका क्षेत्रको पारिस्थिकीय उक्षुण्यता कायम राखी प्रकृतिमैत्री संरचना निर्माण गर्न खर्च गर्न सकिनेछ । कंक्रीटजन्य संरचना निर्माण गरी धार्मिक वन क्षेत्रको भू-उपयोग परिवर्तन गरिने छैन ।

● अपेक्षित उपलब्धी

- ❖ जिल्लाका धार्मिक स्थल वरपर रहेका वनको संरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि केही सम्भाव्य क्षेत्रहरु धार्मिक वनको रुपमा हस्तान्तरण हुनेछन् ।
- ❖ स्थानिय मठ, मन्दिर वरपर वृक्षारोपण भई हरियाली प्रवर्द्धन हुनेछ ।
- ❖ धार्मिक पर्यटनको प्रवर्द्धन हुनेछ ।

९. निजी वन विकासका लागि प्रोत्साहन (ख.शि.नं. २२५२२)

निजी हकभोगका आवादी जग्गामा रहेका रुख विरुवाहरुको संरक्षण तथा व्यवस्थापनमा प्रभावकारीता वृद्धि गराउन र सदुपयोगमा सहजता ल्याउन त्यस्ता क्षेत्रहरुलाई निजी वनको रुपमा दर्ता गरी निजी वनको विकास गर्ने यो कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यस कार्यक्रममा

विनियोजित रकम निजी वन दर्ताका लागि माग भई आएका क्षेत्रको जग्गाको सिमाना पहिचान गर्न, अमिन खटिए वापतको नापी कार्यालयमा लाग्ने राजश्व, रुख विरुवाको नाप जांच गर्ने, व्यावसायिक योजना निर्माण गरी निजी वन दर्ताका लागि आवश्यक सहयोग पुराउने कृयाकलापहरु गर्न सकिने छ । साथै आवश्यक प्राविधिक सहयोग, व्यवस्थापन औजार सहयोग, व्यवस्थापन तालिम र प्रोत्साहन पुरस्कारको व्यवस्था जस्ता कार्यहरुमा समेत सहयोग गर्न सकिनेछ ।

● कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुंदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ :-

- ❖ कार्यक्रम सम्पन्न गरिएका निजी वनहरुको विवरण
- ❖ निजी वन विकासका लागि गरिएका कृयाकलापहरुको विस्तृत विवरण
- ❖ कार्यक्रम सम्पन्न गर्दा भएको खर्चको विवरण
- ❖ निजी वन तथा दर्ता प्रमाण पत्रको फाटो ।
- ❖ कार्यक्रम संचालन भएको स्थानको जि.पि.यस विन्दु वा Google earth Map

● अपेक्षित उपलब्धी

- ❖ जिल्लामा निजी वनको विकासका लागि थप टेवा पुग्ने र थप निजी वनहरु दर्ता हुनेछन् ।
- ❖ निजी वनको विकास तथा व्यवस्थापनमा निजी वन धनीहरु प्रोत्साहित हुने ।
- ❖ निजी जग्गाको वन पैदावारको वजारीकरणमा वढोत्तरी आउने ।

१०. पंचासे संरक्षित वन कार्यक्रम (ख.शि.नं. २२५२२)

वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वन तथा भू-संरक्षण विभागबाट स्वीकृत कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिकाको दफा १.४ संरक्षित वन प्रवर्धन तथा कार्ययोजना कार्यान्वयन बमोजिम गर्ने ।

यसका अलावा प्राथमिकता प्राप्त रोजगारीमूलक, उत्पादनमूलक एवं संरक्षणमुखी कार्यक्रमहरुलाई प्राथमिकता दिई बजेट विभाजन गरी यस अन्तर्गतका कृयाकलापहरु संचालन गर्नु पर्नेछ । पारिस्थिकीय प्रणालीमा प्रतिकूल प्रभाव पर्ने गरी अप्राकृतिक तथा कंक्रीटजन्य संरचना निर्माण, वन क्षेत्रको भू-उपयोग परिवर्तन नियन्त्रण जस्ता कार्यमा विशेष प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

११. मानव र वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन सहयोग (ख.शि.नं. २२५२२)

वनक्षेत्रको संरक्षण र व्यवस्थापन कार्य व्यापक हुदै गर्दा वन्यजन्तुको संख्या समेतमा वृद्धि भै ग्रामीण क्षेत्रमा वाघ, हात्ति, चितुवा, बाँदर, बँदेल जस्ता जनावरबाट मानव, पशुधन, खेतीपाती र भौतीक सम्पत्तिको क्षती हुन पुगेको छ । यसरी दिन प्रतिदिन बढ्दै गएको मानव र वन्यजन्तु विचको द्वन्द्वलाई व्यवस्थापन तथा न्यूनिकरण आजको टड्कारो आवश्यकता देखिएको छ । तसर्थ यस शिर्षकमा विनियोजित रकमबाट मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यहरु गर्न

जनचेतनामुलक कार्यक्रम, गोष्ठी, अर्न्तकृत्या कार्यक्रम संचालन गर्न गर्नु पर्नेछ । साथै रेडियो तथा पत्र पत्रिका, होडिङ्ग बोर्ड, पर्चा आदिवाट समेत प्रचारप्रसार गर्न सकिनेछ । वन्यजन्तुवाट हुने क्षतीको राहत सहयोग निर्देशिका, २०६९, (दोस्रो संशोधन २०७४) वमोजिमको खर्च बाहेक जिल्लामा मानव वन्यजन्तु द्वन्दका कारण सृजित समस्या समाधानका लागि आवश्यक पर्ने भैपरी आउने क्रियाकलापहरुमा लाग्ने खर्च जस्तै यातायात, खाजा, इन्धन, प्राविधिको खर्च, औषधि उपचार, उद्धार सामाग्री, वन्यजन्तुहरुलाई आवादी क्षेत्रमा आउन विकर्षण गर्ने खालका (Wildlife repellent) क्रियाकलापहरु जस्तै वन्यजन्तुलाई मन नपर्ने खालका बाली, सौर्य वत्ती समेत यस शिर्षकवाट रकम खर्च गर्न सकिनेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुंदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ :-
  - ❖ स्वीकृत लागत इष्टमेट
  - ❖ कार्यक्रम सम्पन्नका लागि तयारी गरिएको संझौता
  - ❖ कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन (Work completion report)
  - ❖ कार्यक्रम सम्पन्नमा लागेको जम्मा खर्चको विवरण तथा फोटोहरु
- अपेक्षित उपलब्धि
  - ❖ वन्यजन्तुवाट प्रभावित क्षेत्रमा मानव र वन्यजन्तु विचको द्वन्द व्यवस्थापन तथा न्युनिकरणमा सहयोग पुग्नेछ ।
  - ❖ सह अस्थित्वको भावना विकास भै वन तथा वन्यजन्तु संरक्षणमा उल्लेख्य टेवा पुगेको हुनेछ ।

१२. राष्ट्रिय वन विकास कार्यक्रम (ख.शि.नं. २२५२२)

नेपालको वन क्षेत्रको वैज्ञानिक ढंगवाट संरक्षण, विकास र व्यवस्थापन गर्दै काष्ठ तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बढाई स्थानीय र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुर्‍याउन सकिन्छ । वन संरक्षण र व्यवस्थापनमा जनसहभागिता अभिवृद्धि गरी संरक्षण र विकासलाई प्रभावकारी बनाउनुका साथै यसवाट स्थानीय जनतालाई रोजगारीको अवसरहरु सृजना गरि जिविकोपार्जनमा सुधार ल्याउन सकिन्छ । यिनै सम्भावनाहरुलाई मध्यनजर गर्दै मुख्य गरी सरकारद्वारा व्यवस्थित वन व्यवस्थापन, जैविक विविधताको संरक्षण, जिल्लाको पञ्चवर्षिय वन व्यवस्थापन योजना तयारी, वन सम्बर्धन, सदुपयोग तथा आपूर्तीका कार्यक्रमहरु समेत यस कार्यक्रम अन्तर्गत गर्न सकिनेछ । अन्य प्रकारका वन तथा कार्यक्रमले नसमेटेको क्षेत्रमा वन सम्बन्धि प्रचार प्रसार कार्यक्रम संचालन एवं वन तथा वातावरण संरक्षणमा जनसहभागिता वृद्धि अभियान संचालन गर्न सकिनेछ । कार्य क्षेत्र भित्रको राष्ट्रिय वन क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापन,

चोरी शिकारी तथा अतिक्रमण नियन्त्रण कार्यका लागि कर्मचारी परिचालन गर्दा लाग्ने दैनिक भत्ता, यातायात खर्च, इन्धन, संचार, अनुगमन, सवारी सधान मर्मत संभार, कार्यालय संचालन सम्बन्धी खर्चका साथै अन्य सरोकारवालाहरूलाई खटाएको अवस्थामा लाग्ने खर्च समेत यसै शिर्षकबाट गर्न सकिनेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरू समावेश गर्नुपर्नेछ :-
  - ❖ स्वीकृत लागत इष्टिमेट
  - ❖ कार्यक्रम सम्पन्नका लागि तयारी गरिएको संभौता
  - ❖ फोटो समेतको कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन (Work completion report)
  - ❖ कार्यक्रम सम्पन्नमा लागेको जम्मा खर्चको विवरण
- अपेक्षित उपलब्धि
  - ❖ राष्ट्रिय वनको दिगो संरक्षण तथा विकासमा टेवा पुग्ने ।
  - ❖ सरकारद्वारा व्यवस्थित वनबाट काठ दाउरा उत्पादनमा बढोत्तरी भएको हुनेछ ।

१३. वन अतिक्रमण नियन्त्रण (ख.शि.नं. २२५२२)

नेपालको वन क्षेत्र अतिक्रमण भै अन्य प्रयोजनमा प्रयोग भैरहेको कार्यालयका अभिलेख र संचार माध्यमबाट जानकारी प्राप्त भैरहेको छ । विगतमा वन अतिक्रमण सम्बन्धी तथ्यांक अद्यावधिक राख्ने प्रयास गरिएको भएतापनि कतिपय डिभिजन वन कार्यालयहरूमा अतिक्रमणको नक्सा सहितको व्यवस्थित विवरण राख्न सकिएको छैन । तसर्थ वनक्षेत्र अतिक्रमणको अवस्था र क्षेत्रफल पहिचान तथा नक्सांकन गर्ने, अतिक्रमण हटाउने, अतिक्रमित वन क्षेत्रलाई पुनः वन क्षेत्र कायम गर्ने जस्ता कार्य गर्न आवश्यक साधन, श्रोत, जनशक्ति परिचालन गर्न यो शीर्षकमा विनियोजित रकम खर्च गर्नु पर्नेछ । अतिक्रमण हटाई नियन्त्रणमा लिइएको खाली जग्गामा सकभर सहभागितामुलक ढंगले संरक्षण गर्न तथा पुनः अतिक्रमण हुन नदिने उपायहरू समेत गर्नुपर्दछ । तसर्थ यस शिर्षकमा विनियोजन भएको बजेट रकम अतिक्रमण नियन्त्रण योजना तयारी, समन्वय बैठक, जनचेतनामुलक सन्देश प्रसारण, अन्तरक्रिया कार्यक्रम, अतिक्रमित जग्गा छुट्टयाई हटाउने कार्य, तारवार लगाउने, वृक्षारोपण गर्ने, आवश्यकतानुसार रोपिएका विरुवाको संरक्षणका लागि हेरालुको समेत व्यवस्था गर्न सकिनेछ । अतिक्रमण हटाउनको लागि जनशक्ति (कर्मचारी, सुरक्षाकर्मी तथा अन्य समुदाय) परिचालन गर्न दीर्घकालिन संरक्षणको लागि हटाइएको अतिक्रमित क्षेत्र जोडिएको सामुदायिक वनमा समावेश गर्ने गरी कार्य योजना पूनरावलोकन जस्ता कार्यहरूको

लागि आवश्यकतानुसार दैनिक भत्ता, खाना, खाजा, यातायात, इन्धन, संचार, सवारी साधन मर्मत, उपचार खर्चको लागि समेत खर्च गर्न सकिनेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुंदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ :-
  - ❖ अतिक्रमण हटाईएको मिति, क्षेत्रफल, तुलनात्मक फोटो, GIS नक्सा समेत राखि तयार पारिएको प्रतिवेदन
  - ❖ अतिक्रमण हटाईए पछि गरिएको कार्यको फोटो सहितको प्रतिवेदन
  - ❖ कार्यक्रम सम्पन्न गर्दा भएको खर्चको विवरण
- अपेक्षित उपलब्धि
  - ❖ अतिक्रमण वन क्षेत्र राष्ट्रिय वनमा समाहित भई उचित व्यवस्थापन हुनेछ ।
  - ❖ वन क्षेत्रको कानून कार्यान्वयनमा जन सहभागिता बढेको हुनेछ ।

१४. वन अपराध नियन्त्रण (ख.शि.नं. २२५२२)

यस शिर्षकमा विनियोजित रकम जिल्लास्तरमा हुने विभिन्न वन अपराध जस्तै वन अतिक्रमण, चोरी शिकार, चोरी निकासी, रोकथाम, नियन्त्रण र त्यस्ता कार्यमा संलग्न अपराधीहरुको सूचना संकलनका लागि प्रयोग गर्नुपर्नेछ । यस अन्तर्गत टुर गस्ती गर्ने, आवश्यकतानुसार दैनिक भत्ता, इन्धन, खाजा, यातायात खर्च, संचार खर्च, सुराकी खर्च, सुचना खरिद, सुरक्षा निकायसँग समन्वय, सुचना प्रवाह र अन्य श्रोतबाट इन्टेलिजेन्स सूचना प्राप्त, आवश्यक तालिम, गोष्ठी, अन्तरक्रिया, वन अपराध नियन्त्रणमा उत्कृष्ट सहयोग पुर्याउने संघ संस्था ब्यक्तिलाई पुरस्कार, वन अपराध नियन्त्रणका लागि प्रयोग हुने सरकारी सवारी मर्मत आदि कार्यमा खर्च गर्न सकिनेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुंदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ :-
  - ❖ कार्य आदेश तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन ।
  - ❖ कार्यक्रम सम्पन्न गर्दा लागेको जम्मा खर्चको विवरण ।
- अपेक्षित उपलब्धि

जिल्लामा वन अपराधका घटनाहरु नियन्त्रण भै वन तथा वन्यजन्तुको संरक्षण हुनेछ ।

१५. वन डढेलो नियन्त्रण तथा रोकथाम (ख.शि.नं. २२५२२)

सुख्खा तथा गर्मी समयमा वनजंगल क्षेत्रमा विभिन्न कारणबाट आगलागी एवं डढेलोबाट वनको नोक्सान हुँदै आएको छ । कतिपय अवस्थामा मानिसको नियन्त्रणभन्दा बाहिर गई ठुलो धन जनको क्षति समेत हुने गरेको छ । तसर्थ वनको साथै अन्य मानवीय एवं भौतिक सम्पत्तिको समेत सुरक्षाका लागि वन डढेलोको रोकथाम तथा नियन्त्रण प्रभावकारी ढंगले गर्नुपर्ने आवश्यकता

सचिव

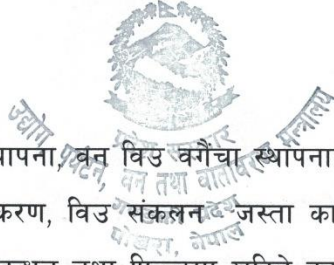
देखिएको छ । यसका लागि विनियोजन भएको रकम नियन्त्रित डढेलो लगाउने, अग्नि नियन्त्रण संजाल गठन तथा परिचालन, वन क्षेत्रमा भएको प्रज्वलनशिल सुख्खा पदार्थ व्यवस्थापन जोखिमयुक्त वनमा पानी पोखरी निर्माण आदि कार्यहरूमा खर्च गरिनेछ । अग्निरेखा निर्माण तथा सुधार कार्य, प्रचारप्रसार, जनचेतना अभिवृद्धि, कर्मचारी तथा सुरक्षा निकाय परिचालन (भत्ता, ईन्धन, खाजा, पानी आदि) खर्च, प्राथमिक उपचार, दमकल परिचालन, वन डढेलो सम्बन्धि सुचना प्रसारण, अग्नि नियन्त्रण सम्बन्धि सामाग्री, उपकरण खरिद तथा वितरण, अग्नि समन टोली (Fire fighting team) परिचालन कार्यका लागि पनि यसै शिर्षकबाट खर्च गर्न सकिन्छ । त्यसै गरि वन डढेलो न्यूनिकरणका लागि स्थलगत सहजिकरण, अभिमुखिकरण, अन्तरक्रिया, तथ्यांक संकलन लगायतका कार्यमा समेत खर्च गर्न सकिनेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुंदाहरू समावेश गर्नुपर्नेछ :-
  - ❖ संचालन भएको कार्यक्रमहरूको सम्पन्न प्रतिवेदन, फोटो समेत
  - ❖ लागत तथा खर्चको विवरण,
  - ❖ वन डढेलो नियन्त्रणको प्रभावकारीता (बचाइएको अनुमानित वनको क्षेत्रफल) संलग्न व्यक्ति तथा संघसंस्था, क्षतिको विवरण, भविष्यमा अपनाउनुपर्ने रणनीती आदि
- अपेक्षित उपलब्धि
  - ❖ वन डढेलो नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन योजना तयार भई कार्यान्वयन हुनेछ ।
  - ❖ वन डढेलोबाट हुने क्षतीमा न्यून भएको हुनेछ ।

१६. वन विउ वगैँचा (seed stand तथा seed orchard) संरक्षण तथा सुधार कार्यक्रम निरन्तरता (ख.शि.नं. २२५२२)

विगतमा वन सम्वर्धन महाशाखा अन्तर्गत रहेका क्षेत्रीयस्तरका कार्यालय (TISC) हरूबाट नेपालका विभिन्न जिल्लामा seed stand तथा seed orchard स्थापना भएका थिए । नेपालमा मूख्य गरि वनजन्य रुख एवं बहुउपयोगी प्रजातिको गुणस्तरयुक्त विउ उत्पादन गर्न र त्यस्ता विउको श्रोतको संरक्षण गर्न स्थापना गरिएका seed stand तथा seed orchard को संरक्षण तथा सुधार कार्य जरुरी रहेको छ । तसर्थ यस शिर्षक अन्तर्गत विनियोजित रकम उक्त seed stand तथा seed orchard को संरक्षणका लागि हेरालु, तारवार, भाडी सुधार, अभिलेखिकरण, Name tagging जस्ता कार्यको साथ विउ वगैँचाको स्तरोन्नती गर्न गरिने कृयाकलापमा खर्च गरिने छ । यसको लागि जनशक्ति परिचालन आर्दा लाग्ने भत्ता, खाजा, यातायात खर्च, ज्याला, संचार तथा आवश्यक सामाग्रीमा समेत खर्च गर्न सकिने छ । वन विउ वगैँचा नभएको हकमा स्थानिय तथा रैथाने तथा बहुउपयोगी

प्रजातिलाई प्राथमिकता दिई seed stand स्थापना, वन विउ वगैँचा स्थापनाका लागि पूर्वाधार तयारी, प्रजाती तथा माउ रुख छनौट, अभिलेखिकरण, विउ संकलन जस्ता कार्य समेत गर्न सकिनेछ । उक्त प्रयोजनका लागि आवश्यक सवारी इन्धन तथा फिल्डमा खटिने कर्मचारीहरुको दैनिक भ्रमण भत्ता समेतको खर्च यसै शिर्षकबाट व्यहोरिने छ । पुराना स्थापित तथा नयाँ स्थापना हुने वन वीउ वगैँचा सामुदायिक वन भित्र पर्ने भएमा सम्बन्धित सामुदायिक वन कार्ययोजनामा समावेश गरी डिभिजन वन अधिकृतबाट स्वीकृत लिनु पर्नेछ । यस किसिमका वीउ वगैँचा व्यवस्थापन कार्य सम्बन्धित उपभोक्ता समूह मार्फत गराउनु पर्नेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ :-
  - ❖ संचालन भएको कार्यक्रमहरुको फोटो समेत सम्पन्न प्रतिवेदन,
  - ❖ लागत तथा खर्चको विवरण
  - ❖ seed stand तथा seed orchard भएको स्थानको GIS नक्शा
- अपेक्षित उपलब्धि

डिभिजन कार्यालय अन्तर्गत रहेका वन विउ वगैँचाको संरक्षण, सुधार एवं नयाँ विउ वगैँचा समेत स्थापना हुनेछन् । साथै भएका विउ वगैँचाको अभिलेखिकरण भएको हुनेछ ।

१७. बाह्य मिचाहा प्रजातीको नियन्त्रण (ख.शि.नं. २२५२२)

जिल्लामा व्याप्त रुपमा रहेका मुख्य बाह्य मिचाहा प्रजातीहरु (वनमारा, निलो गन्धे, गाजरेभार, जलकुम्भी, माइकेनिया, पार्थेनियम, लहरे भार आदि) र यसबाट बढि प्रभावित भएको क्षेत्रको पहिचान तथा नक्सांकन गर्न, यसको नियन्त्रणका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरु संचालन गर्न सकिनेछ जस्तै मिचाहा प्रजातीबाट बढी प्रभावित भएको क्षेत्रको पहिचान, विश्लेषण, स्थानिय समुदायसंग अन्तरक्रिया कार्यक्रम, जनचेतनाका कार्यक्रम, प्रचार प्रसार सामाग्री प्रकाशन तथा वितरण, मिचहा प्रजाती हटाउने कुनै प्रविधि सम्बन्धी स्थलगत अभ्यास, औषधी तथा औजार खरिद, भन्सार कार्यालय, प्रहरी नाका, कृषि, पशु विकास कार्यालय, स्थानिय तह, कृषक आदिसँग अन्तरकृया, अनुसन्धान तथा यस्ता प्रजातिको बैकल्पिक प्रयोग आदी ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भए पश्चात प्रगतिमा निम्न बुँदाहरु समावेश गर्नु पर्नेछ ।
  - ❖ मुख्य मिचाहा प्रजातीको नाम
  - ❖ कार्यक्रम संचालन भएको क्षेत्रको नाम र ठेगाना
  - ❖ नियन्त्रणका लागि अपनाईएको मुख्य विधि
  - ❖ संचालन गरिएका मुख्य कार्यक्रमहरुको विवरण

सचिव

- अपेक्षित उपलब्धि
सामुदायिक वन, नीजि वन, कबुलियती वन लगायत सम्पूर्ण राष्ट्रिय वन क्षेत्रमा व्याप्त रहेका वाह्य मिचाहा प्रजातीहरूको नियन्त्रण गरी स्थानीय प्रजातीहरूको संरक्षण गर्न टेवा पुगेको हुनेछ।

१८. संकटापन्न तथा लोपोन्मुख वन्यजन्तु संरक्षण कार्यक्रम (हिउंचितुवा, शालक, रेडपान्डा आदी)
(ख.शि.नं. २२५२२)

सम्बन्धित कार्यालयले जिल्लाको जैविक विविधताको पकेट क्षेत्रमा पाईने संकटापन्न र लोपोन्मुख अवस्थामा पुगेका वन्यजन्तु प्रजाति (हिउंचितुवा, शालक, रेडपान्डा आदी) को पहिचान गरी सो को संरक्षण (In-situ conservation) सम्बन्धि कार्यक्रम संचालन गर्न सकिने। यसको लागि प्रमुख लोपोन्मुख प्रजातिहरू छनौट गरी सो पकेट क्षेत्र नक्सांकन गर्ने, लोपोन्मुख प्रजातिका वन्यजन्तुहरू संरक्षणको लागि अध्ययन अनुसन्धान गर्ने संरक्षणका लागि आवश्यक कार्यहरू सम्बन्धित कार्यालय वा परामर्शदाताबाट गर्ने कार्यमा खर्च गर्न सकिने छ। साथै यस्ता प्रजातिहरूको संरक्षणका लागि समुदायस्तरमा संरक्षण समूह, समुदायमा आधारित चोरी शिकारी नियन्त्रण (CBAPO) ईकाइ मार्फत वासस्थान संरक्षण तथा चोरी शिकार रोकथाम सम्बन्धि विभिन्न क्रियाकलापहरू संचालन गर्न सकिनेछ। यस्ता लोपोन्मुख वन्यजन्तुहरू सामुदायिक वनक्षेत्र भित्र पर्ने भएमा सम्बन्धित समुहहरूसँग सम्झौता गरी संरक्षणमा प्रतिस्पर्धा गराई संरक्षणको कार्य सम्पादनको आधारमा यस शिर्षकमा विनियोजित रकमबाट समेत भुक्तानी दिन सकिनेछ। यस कार्यक्रम अन्तर्गत जनचेतनमुलक तालिम, गोष्ठी, प्रचार प्रसार, केज निर्माण, वासस्थान सुधार, टुहुरा वन्यजन्तु उद्धार एवं व्यवस्थापन, पुरस्कार आदि आवश्यकता अनुसार विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सकिन्छ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भए पश्चात प्रगतिमा निम्न बुंदाहरू समावेश गर्नु पर्नेछ।
  - ❖ संरक्षणमा भएको उपलब्धि (सूचक सहित) र कार्यक्रमको प्रभावकारिता उल्लेख गर्नु पर्नेछ।
- अपेक्षित उपलब्धि
  - ❖ संकटापन्न तथा लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका विभिन्न वन्यजन्तुहरूको संरक्षण टेवा पुग्नेछ।

१९. सामुदायिक वन कार्ययोजना नविकरण (ख.शि.नं. २२५२२)

वन ऐन २०४९, वन नियमावली २०५१ तथा सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको मागदर्शन, २०७१ ले निर्धारण गरेको आवश्यक प्रक्रियाहरू पुरा गरेर सम्पन्न गर्ने। कार्ययोजना पुनरावलोकन कार्यको सहजीकरण सब डिभिजन वन कार्यालयका कर्मचारीबाट तथा स्वीकृतिको लागि सिफारिस गर्ने काम कम्तीमा रेन्जर तहका वन प्राविधिकबाट हुनु पर्नेछ। यसका लागि सामुदायिक वन श्रोत सर्भेक्षण मासिदर्शन, २०६१ अनुसार वन श्रोत सर्भेक्षण गर्ने तथा GPS बाट सीमा सर्भेक्षण

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रालय
गणतन्त्र नेपाल
पोखरा, नेपाल

उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत संचालित कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन कार्याविधि, २०७५

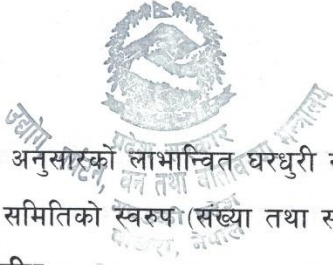
तथा Sample plot layout गरी सामुदायिक वनको विस्तृत नक्सा समेत पेश गर्नु पर्नेछ । कार्य योजना नविकरण गर्दा जैविक विविधता तथा वातावरणीय सेवा संरक्षण तथा विस्तार गर्ने कार्य र सम्बन्धित समूहले भोग गरिराखेको वन क्षेत्र (विगतमा समावेश हुन छुट भएको भएमा मात्र) थप गर्ने कार्य समेत गर्नु पर्नेछ । यसमा प्रति समूह रु.१०,०००/- (रु. दश हजार मात्र) सम्म दरले खर्च गर्न सकिनेछ । सो उपलब्ध बजेटबाट वन श्रोत सर्भेक्षण, नक्शा तयारी, टोल/समुदाय छलफल गोष्ठी, खाजा खर्च, भ्रमण खर्च, ईन्धन, संचार र कार्ययोजना तयारीको लागि टाइपिङ, प्रिन्टिङ र बाईन्डिङमा खर्च गर्नुपर्नेछ । साथै कार्ययोजना नविकरण कार्य सेवा प्रदायक मार्फत गर्नु परेमा रु. २५०००/- सम्म खर्च गर्न सकिनेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगतिमा निम्न बुदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ ।
  - ❖ नविकरण गरिएको सामुदायिक वनको नाम र ठेगाना
  - ❖ नविकरण गरिएको सामुदायिक वनको क्षेत्रफल
  - ❖ सामाजिक समूह अनुसारको लाभान्वित घरधुरी संख्या र जनसंख्या
  - ❖ नविकरण गर्दा थपघट भएका मुख्य मुख्य बुँदाहरु
- अपेक्षित उपलब्धि
  - ❖ सामुदायिक वनको कार्ययोजना नवीकरण भई समूहद्वारा वनको सतत रुपमा व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
  - ❖ सामुदायिक वनबाट काठ दाउरा उत्पादनमा वढोत्तरी भएको हुनेछ ।

२०. सामुदायिक वन विधान कार्ययोजना निर्माण (ख.शि.नं. २२५२२)

वन ऐन २०४९, वन नियमावली २०५१ तथा सामुदायिक वन विकास कार्यक्रमको मागदर्शन, २०७१ ले निर्धारण गरेको आवश्यक प्रक्रियाहरु पुरा गरेर सम्पन्न गर्नु पर्नेछ । विधान तयारी, कार्ययोजना तयारी तथा पुनरावलोकन कार्यको सहजीकरण सब डिभिजन वन कार्यालयका कर्मचारीबाट तथा सिफारिस गर्ने काम कम्तीमा रेन्जर तहका वन प्राविधिकबाट हुनुपर्नेछ । यसका लागि सामुदायिक वन श्रोत सर्भेक्षण मार्गदर्शन, २०६१ अनुसार वन श्रोत सर्भेक्षण गर्ने तथा GPS बाट सीमा सर्भेक्षण तथा Permanent sample plot layout (GPS point समेत राखी) गरी सामुदायिक वनको विस्तृत नक्शा समेत पेश गर्नुपर्नेछ । यसमा उपलब्ध बजेटबाट वन श्रोत सर्भेक्षण, नक्शा तयारी, टोल/समुदाय छलफल गोष्ठी, खाजा खर्च, भ्रमण खर्च, ईन्धन, संचार र विधान तथा कार्ययोजना तयारीको लागि टाइपिङ, प्रिन्टिङ र बाईन्डिङमा खर्च गर्नु पर्नेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ ।
  - ❖ हस्तान्तरण गरिएको क्षेत्रफल हस्तान्तरित सामुदायिक वनको नाम र ठेगाना

- ❖ समूह अनुसारको लाभान्वित घरधुरी संख्या र जनसंख्या
- ❖ कार्य समितिको स्वरूप (संख्या तथा समावेशी प्रतिनिधित्व)
- अपेक्षित उपलब्धि
  - ❖ यो कार्यक्रम संचालनबाट सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको विधान र कार्ययोजना निर्माणमा सहयोग भई वनको स्थानिय समूहद्वारा दिगो व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
  - ❖ थप राष्ट्रिय वन क्षेत्र समुदायबाट व्यवस्थित भएको हुनेछ ।

२१. पकेट क्षेत्रमा जडिबुटि खेती विकास तथा प्रवर्द्धन (ख.शि.नं. २२५२२)

जिल्ला भित्र पाईने प्राथमिकता प्राप्त जडिबुटिहरुको पकेट क्षेत्र पहिचान गरि सो क्षेत्र वरपर रहेका सामुदायिक वन, राष्ट्रिय वन तथा नीजि वनबाट आयआर्जन तथा रोजगारी बढाउन तथा समूहमा रहेका सदस्यहरुको गरीबी न्यूनीकरणमा योगदान पुऱ्याउने अभिप्रायले यो क्रियाकलाप संचालन गर्न लागिएको हो । यसका लागि नियमानुसार उपभोक्ता समूह, ब्यक्ति, संघ संस्था संग सम्भौता गरी जडिबुटिको खेति विस्तार, विकास र प्रवर्द्धन सम्बन्धि विविध कार्यहरु संचालन गर्नका लागि पत्रिका, सार्वजनिक जनसम्पर्कका कार्यालय र पकेट क्षेत्रका वडा कार्यालयहरुमा कम्तिमा १५ दिने सूचना प्रकाशन गरी प्रस्ताव आह्वान गर्ने । इच्छुक उद्यमी, सामुदायिक तथा कवुलियती वन समूह वा किसानले प्रकाशित सूचना बमोजिम प्रस्ताव प्राप्त गर्ने । व्यावसायिकता उत्पादन गर्न सक्ने क्षमता, बजारको पहुँच, प्रस्तावकको लगानी प्रतिशत, वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवा र अनुभव लगायतका विषयलाई ध्यान दिई यस्ता मापदण्डका आधारमा उत्कृष्ट प्रस्ताव छनौट गरी डिभिजन वन कार्यालयले खेती विस्तारका लागि सम्भौता गर्ने । कार्य संचालन गर्न प्रथम किस्ता स्वरुप ७५ प्रतिशत र अन्तिम प्रतिवेदन प्राप्त भएपश्चात बाकि २५ प्रतिशत रकम भुक्तानी गर्ने । यस कार्यक्रममा क्षमता अभिवृद्धि, जडिबुटि विरुवा खरिद तथा उत्पादन, रोपण कार्य, उद्यम स्थापना तथा बजारीकरण, अनुगमन लगायतका कार्यक्रम संचालन सकिनेछ । जडिबुटी रोपण गरिएको क्षेत्रमा तल उल्लेखित विवरणहरु सहितको एउटा होर्डिङ्ग बोर्ड समेत राख्नुपर्नेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ ।
  - ❖ क्रियाकलाप संचालन भएको क्षेत्र वा समूहको नाम, ठेगाना
  - ❖ जग्गाको कित्ता नं., फिल्डबुक, नक्सा, क्षेत्रफल, GPS waypoints
  - ❖ लाभान्वित घरधुरी, लागत
  - ❖ खेती विस्तार गरिएको जडिबुटीको प्रजाती र संख्या
  - ❖ कार्यस्थलको फोटो र वित्तिय प्रगति

मुख्यालय, पोखरा, नेपाल

सचिव

❖ कार्यक्रम संचालन गर्दा देखापरेका समस्याहरु

● छनौटका आधारहरु

समूह, संस्था वा व्यक्तिको सक्रियता, विगतको अनुभव, महिला सहभागिता, विवाद रहित वातावरण, माग र औचित्य जस्ता बुँदाहरुको आधारमा निश्चित कार्यसूची विवरण (TOR) बनाई छनौट गरिने छ।

● अपेक्षित उपलब्धि

- ❖ जडिवुटीको विकास र विस्तार भई आय आर्जनमा टेवा पुग्ने छ।
- ❖ स्थानिय क्षेत्रमा रोजगारीको सृजना हुने।
- ❖ खेर गएको जग्गाको सदुपयोग हुने।

२२. सामुदायिक तथा निजी नर्सरीलाई शोभनिय वनस्पति उत्पादन कार्यक्रम (ख.शि.न.२२५२२)

शहर बजार, सडक किनार क्षेत्रलाई सुन्दर हरियाली क्षेत्रको रुपमा विस्तार गर्ने उद्देश्यले स्थानीय वन उपभोक्ता समूह वा निजी नर्सरी संचालकलाई शोभनिय बिरुवा उत्पादन गर्न यस कार्यक्रमबाट अनुदान उपलब्ध गराइनेछ। बिरुवा उत्पादन गर्नु भन्दा पहिला नै डिभिजन वन कार्यालयबाट इच्छुक समूह वा निजी नर्सरी संचालकहरूसंग प्रस्ताव आवाहन गर्ने, इच्छुक समूह वा निजी नर्सरी संचालक छनौट गर्ने र सम्बन्धित स्थानिय समूह वा व्यक्तिसँग सम्झौता गरिनेछ। सम्झौता अनुसार दुई किस्तामा बस्तुगत वा नगद भुक्तानी गर्न सकिनेछ। यसरी उत्पादित बिरुवा सम्बन्धित उत्पादनकर्ताले स्वतन्त्र रुपमा मूल्य निर्धारण गरी विक्री वितरण गर्न सक्नेछन्।

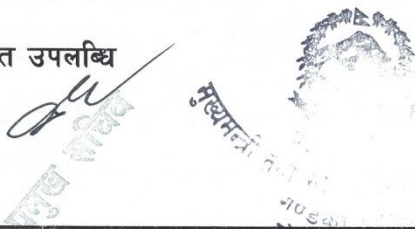
● कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ।

- ❖ बिरुवा उत्पादन गर्ने समूह, व्यक्ति, संघ संस्थाको नाम र ठेगाना
- ❖ उत्पादित बिरुवाहरुको जात र संख्या
- ❖ विक्री वितरणको लगत

● छनौटका आधारहरु

समूह, संस्था वा व्यक्तिको सक्रियता, विगतको अनुभव, महिला सहभागिता, विवाद रहित वातावरण, माग र औचित्य जस्ता बुँदाहरुको आधारमा निश्चित कार्यसूची विवरण (TOR) बनाई समूह छनौट गरिने छ।

● अपेक्षित उपलब्धि

- ❖ स्थानिय रुपमा उत्पादित गुणस्तरिय शोभनिय विरुवा उत्पादन भई सर्वसुलभ रुपमा उपलब्ध हुनेछ । साथै गांउ शहरको खाली जग्गामा वृक्षारोपण भई हरियाली प्रवर्द्धनमा समेत टेवा पुग्नेछ ।
- ❖ निजी नर्सरी संचालक तथा समूहलाई थप आम्दानी तथा रोजगारीको सिर्जना भएको हुनेछ ।

२३. सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन विकास सहयोग कार्यक्रम (ख.शि.न.२२५२२)

सूचना मार्फत प्रस्ताव आव्हान गरी जिल्ला भित्र पर्यापर्यटनका विकास लागि सम्भावना भएका सामुदायिक वनहरुको पहिचान गर्नु पर्नेछ । पर्यापर्यटनमा आवश्यकता अनुसार शहरी वन प्रवर्द्धन तथा उद्यान पार्क निर्माण अनुसारका क्रियाकलाप गर्न, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहका गरिव, विपन्न तथा महिलाहरुको जीविकोपार्जनमा टेवा पुऱ्याउने हेतुले स्थानीय रुपमा होमस्टेको विकास समेत गर्न र उक्त कार्यको लागि तालिम संचालन गर्न सकिनेछ । यो कार्यक्रम संचालन गर्दा वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट स्वीकृत सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन निर्देशिका, २०७५ अनुसार गर्नु पर्नेछ ।

- कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि प्रगतिमा निम्न बुँदाहरु समावेश गर्नुपर्नेछ ।
  - ❖ सम्भौता गरेको स्थानीय वन उपभोक्ता समूहको नाम र ठेगाना
  - ❖ सम्भौतामा उल्लेख भए बमोजिमका कार्यहरुको प्रगति विवरण
  - ❖ प्राप्त रोजगारी र आय आर्जन
- छनौटका आधारहरु

समूह वा संस्थाको सक्रियता, विगतको अनुभव, महिला सहभागिता, विवाद रहित वातावरण, माग र औचित्य जस्ता बुँदाहरुको आधारमा निश्चित कार्यसूची विवरण (TOR) बनाई छनौट गरिने छ ।
- अपेक्षित उपलब्धि
  - ❖ अव्यवस्थित रुपमा संचालन भै रहेका पर्यापर्यटन गतिविधि व्यवस्थित हुनेछन् ।।
  - ❖ सामुदायिक वनबाट पर्यापर्यटनमा उल्लेख्य योगदान पुगेको हुनेछ ।
  - ❖ सामुदायिक वनको आय वृद्धि हुनेछ ।

२४. सामुदायिक वनमा वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन (कार्ययोजना तयारी तथा कार्यान्वयन) (ख.शि.न.२२५२२)

सामुदायिक वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापनको कार्ययोजना निर्माण/पुनरावलोकन गर्न वा निर्माण भएका कार्ययोजना कार्यान्वयनमा यो शिर्षकको रकम खर्च गर्न सकिनेछ । यस अन्तर्गतको विनियोजित वजेटको वट्टिमा रु. चार लाख वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्य योजना तयारीमा खर्च

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को
गण्डकी प्रदेश उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत संचालित कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन कार्याविधि, २०७५
पोखरा, नेपाल

गर्न सकिनेछ । कार्य योजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक आधुनिक औजार, उपकरण, कार्यस्थलमा प्रयोग गरिने सुरक्षा सामाग्रीहरु खरीद र व्यवस्थापन कार्यमा खटिने श्रमिक तथा कर्मचारीहरु परिचालन लगायतको कार्यमा थप बढिमा रु.चार लाखसम्म खर्च गर्न सकिनेछ । यस शिर्षकको रकम विशेषतः वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यमा सम्बन्धित उपभोक्ता समूहले समेत प्राथमिकताको साथ लगानी गर्नु पर्ने हुदाँ कोषको अवस्था कमजोर भएका समूहलाई अनुदान उपलब्ध गराउन प्राथमिकता दिनु पर्नेछ । कार्यान्वयन निर्देशिका वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट स्वीकृत वन तथा भू-संरक्षण विभागको कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका २०७५ अनुसार समेत गर्न सकिनेछ ।

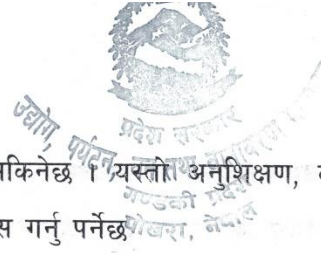
क. सामुदायिक वन क्षेत्र छनौट :

बुढा रुखहरु धेरै भएको, घना वन, सामान्यतया १०० हे. वा सो भन्दा बढी क्षेत्रफलमा पुनरुत्पादनको सुनिश्चित हुने गरी, वन सम्बर्धन प्रणालीमा आधारित रहेर सामुदायिक वन तथा संरक्षित वन क्षेत्रको कुनै भाग समेत वैज्ञानिक वन व्यवस्थापनको लागि छनौट गर्न सकिन्छ । आवश्यकता अनुसार एक भन्दा बढी सामुदायिक वनहरु समेत समेटी, लाभ वितरणको न्यायोचित व्यवस्था गरी एउटै ब्लकमा पनि वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ। यसको लागि डिभिजनल वन अधिकृतले समन्वयकारी भूमिका खेलि समावेस हुने सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरुको (साधारण सभाबाट सहमति लिएर वन कार्ययोजना परिमार्जन गर्नु पर्नेछ । उत्पादनमूलक व्यवस्थापन गर्ने र व्यवस्थापनका गतिविधिहरु संघन हुने भएकोले वातावरणिय वा भू-क्षयको दृष्टिकोणले संवेदनशील क्षेत्र छनौट गर्नु हुदैन । तर ठूलो ब्लकहरुमा मात्र नभएर अन्य प्रकृतिको स-सानो प्रदर्शनमुखी कार्यक्रमहरु पनि सामुदायिक वनमा वैज्ञानिक वन व्यवस्थापनको लागि स्विकृत गरिएको हुदा कुनै क्षेत्रको लागि विशेष स्थान क्षेत्रको प्रकृति तथा विशेषता अनुसार क्षेत्र एकिन गर्नु पर्दछ । यस्तो क्षेत्र पहिचानको कार्य डिभिजन वन कार्यालयले एक प्राविधिक समिति बनाएर आवश्यक परेमा स्थानीय सरोकारवालाहरुको समेत सल्लाह सुझावमा निर्णय गर्नु पर्दछ ।

ख. सामुदायिक वन व्यवस्थापन कार्य योजना तयारी (परिमार्जन), स्विकृति तथा कार्यान्वयन

(१) सामुदायिक वन भित्र वैज्ञानिक वन व्यवस्थापनका लागि समावेस क्रियाकलापहरु संचालन गर्नको लागि सर्वप्रथम वन कर्मचारीहरुलाई प्रशिक्षण दिने, छनौटमा परेका सामुदायिक वनका सक्रिय पदाधिकारीहरु, उपभोक्ताहरुलाई समावेस गरी सम्बन्धित वन क्षेत्रमै तालिम दिने गर्नु पर्नेछ । यस्तो तालिम वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन लागु भैसकेका वन क्षेत्रमा नै लगेर पनि

संचालन गर्न सकिनेछ । यस्तो अनुशिक्षण, तालिम तथा योजना तयारीमा निम्न बमोजिम विषयहरु समावेश गर्नु पर्नेछ ।

- ❖ वन व्यवस्थापनको औचित्य ।
  - ❖ वन व्यवस्थापनको तरिकाहरु खण्ड विभाजन, सहभागितात्मक वन स्रोत सर्वेक्षण, वन सर्वेक्षणको नतिजाहरुबाट सिकाई, वनको उत्पादन वृद्धि गर्ने तरिकाहरुको सिफारिस गर्ने तरिकाहरु, वन संवर्धन पद्धतिको विवरण ।
  - ❖ वन व्यवस्थापनबाट प्राप्त हुने वन पैदावारको वितरण तरिका तथा लाभको बाँडफाड ।
  - ❖ आर्थिक व्यवस्थापन आदि ।
- (२) सामुदायिक वनहरुको कार्य योजना तयारी कार्यमा प्राविधिक सहायता डिभिजन वन कार्यालयले उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । तर डिभिजन वन कार्यालयको जनशक्तिले नभ्याउने भएको अवस्था तथा उपयुक्त प्राविधिक क्षमता नभएको अवस्थामा वाह्य स्रोत तथा परामर्श सेवाबाट समेत कार्य योजनाहरु तयार गर्न सकिनेछ ।
- (३) वन व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको लागि प्राप्त रकम वन पैदावारहरु कटान, मुछान, ढुवानी तथा संकलन एवं वनको संरक्षणको लागि जन सहभागिता परिचालन हुन नसक्ने क्रियाकलापहरुमा खर्च गर्नु पर्नेछ । वन व्यवस्थापन गर्दा कायम गरिएको चक्र मध्ये एक चक्रको लागि दिएको सहयोग घुम्ती कोषको रुपमा परिचालन गर्ने गरी सम्बन्धित उपभोक्ता समूहको वन कार्ययोजनामा समावेश गर्ने । यस्तो सहयोग दिइ सकिएको समूहहरुलाई पुनः कार्यान्वयन सहयोग उपलब्ध नगराउने ।
- (४) वन व्यवस्थापनको लागि आवश्यक पर्ने वन संवर्धनको लागि उपयोगी सामग्री औजारहरु खरिद गर्दा सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा नियमावली, २०६४ वा सकभर नेपाली सेवा प्रदायक वा विक्रि कर्ताबाट खरिद गर्ने । यस्तो खरिद गर्ने सामग्रीहरु नेपाल गुणस्तर चिन्ह प्राप्त वा ISO प्रमाण पत्र प्राप्त कम्पनि वा संस्थाहरुबाट खरिद गर्नु पर्नेछ । यस्तो औजारहरुको सूची तयार गर्ने र सो सूचीहरुको लिष्ट सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको वन कार्ययोजना तथा कार्यालयमा पनि राख्न लगाउने ।

ग. अनुगमन तथा प्रगति प्रतिवेदन

सामुदायिक वनहरुको वैज्ञानिक वन व्यवस्थापनको प्रत्यक्ष अनुगमनको कार्य डिभिजन वन अधिकृतले सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालयका अधिकृतस्तरको कर्मचारीलाई तोक्ने तथा डिभिजन वन अधिकृत स्वयम्ले कम्तिमा दुई महिनाको एक पटक स्थलगत अनुगमन गरि

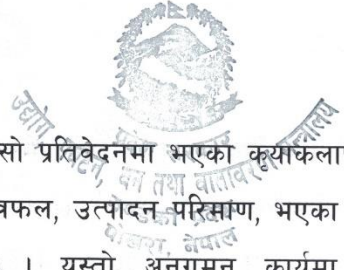
सुदूरपश्चिम प्रदेशको
मन्त्रपरिषदको
सचिवालय
पोखरा, नेपाल

सचिवालय-अन्तर्गत संचालित कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन कार्याविधि, २०७५

(२२)

सि.प्र.

निर्देशनालय नियमित पठाउने प्रगतिमा समावेश गर्ने । सो प्रतिवेदनमा भएका क्रियाकलापहरु तथा उपलब्धिहरु (संरक्षण तथा व्यवस्थापन भएको वनको क्षेत्रफल, उत्पादन परिमाण, भएका सुधारहरु, सृजित रोजगारी, आय आदि) उल्लेख गर्नु पर्नेछ । यस्तो अनुगमन कार्यमा स्थानीय सरोकारवालाहरुको सहभागिता परिचालन गर्ने ।

घ. लागत अनुमान तथा खर्च गर्ने तरिका

वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन लगायत यससंग सम्बन्धित शिर्षकको सबै क्रियाकलापहरु वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट स्विकृत भएको नर्मस अनुसार संचालन गर्नु पर्दछ । सो नर्मसमा उल्लेख नभएको क्रियाकलापहरु जस्तै काठको ढुवानी, सवारी साधनको भाडा दर, खनजोत लगायत अन्य कार्यको लागि भाडामा लिने वुल्डोजर आदिको भाडा दर, स्थानीय ज्यामीको ज्याला दर आदि जिल्लाको स्विकृत दर रेट अनुसार संचालन गर्नु पर्नेछ । नेपाल सरकार र जिल्ला दररेटमा समेत नभएका कार्यहरु सम्पन्न गर्नु परेमा तत्काल उपभोक्ता समितिको बैठकबाट निर्णय गराई खर्च गर्ने र जिल्ला दररेटमा समावेश गर्न डिभिजन वन कार्यालयमा पठाउनु पर्दछ । सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह लगायत सबैले प्रत्येक महिनामा भएको काम तथा खर्चको विवरण सार्वजनिक गर्ने र कार्यक्रम सम्पन्न गरिसके पछि सार्वजनिक लेखा परीक्षणको पद्धति अवलम्बन गर्ने ।

• जनशक्ति व्यवस्थापन

❖ डिभिजन तथा सब डिभिजन वन कार्यालयहरुका कर्मचारी, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह/समिति, स्थानिय तह लगायत अन्य सरोकारवालाहरूसंगको समन्वय र सहजिकरणमा गरिने । यो कार्य सेवा खरीद गरी पनि संचालन गर्न सकिनेछ ।

• अपेक्षित उपलब्धि

❖ सामुदायिक वनहरुमा वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन भई गुणस्तरीय काठदाउराको उत्पादन तथा स्थानिय रोजगारीको सृजना गरी राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुग्ने ।
❖ सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको आमदानी वढोत्तरी भै वनको अवस्थामा गुणात्मक सुधार भएको हुनेछ ।

२५. प्रदेशस्तरमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्य योजना निर्माण (ख.शि.नं. २२५२२) :

प्रदेश स्तरमा जलवायु परिवर्तनको कारणबाट वन तथा वातावरण क्षेत्रमा परेको प्रभावलाई सामना गरी अनुकूलित हुन प्रदेश अन्तर्गत हालसम्म तयार भएका अनुकूलन योजनाहरुलाई समेत मध्यनजर गरी गण्डकी प्रदेश स्तरीय अनुकूलन योजना तयार पार्न यस कार्यक्रममा रकम विनियोजन गरिएको छ । यस क्रियाकलाप अन्तर्गत निम्न कुराहरु समावेश गर्नु पर्नेछ ।

(Handwritten signature and stamp)
सचिव

- ❖ कार्य विवरण सूची तयार गरी प्रदेश उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट स्विकृत गराउने ।
  - ❖ प्रचलित आर्थिक प्रशासन निर्देशिका र सार्वजनिक खरीद ऐन नियमको प्रक्रिया पूरा गरी सेवा प्रदायक संस्थाको छनौट गरी कार्यर्य पूरा गरिने छ ।
  - ❖ यस शीर्षकमा विनियोजन भएको रकमबाट कार्यक्रम संचालन एवं व्यवस्थापनमा लाग्ने खर्च लागत अनुमानमा समावेश गरिनेछ ।
- **अपेक्षित उपलब्धि**
    - ❖ प्रदेशस्तरीय जलवायु परिवर्तन अनुकुलन योजना मार्फत जलवायु परिवर्तनसंग सम्बन्धित सबै कार्यक्रमहरु प्रदेश कार्यक्रममा मूल प्रवाहिकरण भएको हुनेछ ।

२६. वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र स्थापना (ख.शि.नं. २२५२२):

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका विभिन्न जिल्लाहरुमा असहाय घाइते, वस्तीमा पसी समातिएका तथा मुद्दाको सिलसिलामा प्राप्त हुने वन्यजन्तुहरुको यथासमयमा उद्धार गर्ने उद्देश्य राखी विगत वर्षहरुमा कास्की जिल्ला स्थित पचभैया सामुदायिक वन क्षेत्रमा स्थानीय समूहले वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र संचालन गरिरहेको अवस्था छ । यसको निरन्तरता र क्षमता विस्तारको लागि सम्बन्धित समूहले प्रतिबद्धता समेत जनाउदै आएको र यो कार्य आवश्यक समेत भएको हुदाँ यस शीर्षकमा विनियोजित रकमबाट उल्लेखित समूहले संचालन गर्दै आएको उद्धार केन्द्रमा आवश्यक पूर्वाधारका संरचनाहरु निर्माण, विस्तार र व्यवस्थापन लगायतको क्रियाकलापहरु संचालन गरिने छ । विनियोजित रकम उद्धार केन्द्रमा विविध संरचनाहरु निर्माण गर्न तथा उद्धार केन्द्र व्यवस्थापन गर्न चाहिने लागत अनुमान र पचभैया सामुदायिक वनमा स्थानीय समूहको संजाल मार्फत उक्त कार्य गर्न प्रदेश मन्त्रालयबाट स्विकृती लिई संचालन गरिने छ । नेपाल सरकार वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट स्विकृत सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन विकास निर्देशिका समेत सम्बन्धित समूहले परिपालना गरेको हुनु पर्नेछ ।

- **जनशक्ति व्यवस्थापन**

- ❖ पचभैया सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहका इच्छुक युवाहरुलाई सदर चिडियाखानामा On the job training मा पठाउन समन्वय गरिने छ र उनीहरुद्वारा नै उद्धार केन्द्र व्यवस्थापन गरिने छ ।
- ❖ राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र सदर चिडियाखानाबाट आवश्यक प्राविधिक सहयोग लिइने ।
- ❖ डिभिजन वन कार्यालयबाट सामान्य रेखदेख, सहजीकरण र अनुगमन हुने ।

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय
गण्डकी प्रदेश
पाखरा, नवलपरासी

उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत संचालित कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन कार्याविधि, २०७५

- **अपेक्षित उपलब्धि**

- ❖ असहाय वन्यजन्तुको उद्धार भएको हुने ।
- ❖ संरक्षण सूचना प्रणाली मार्फत जनचेतना जागरण भएको हुने ।
- ❖ पर्यटनमा उल्लेख्य टेवा पुगी थप युवा रोजगार हुने ।

२७. महत्वपूर्ण रैथाने वनस्पती र वन्यजन्तुको सर्वेक्षण तथा अभिलेखीकरण :

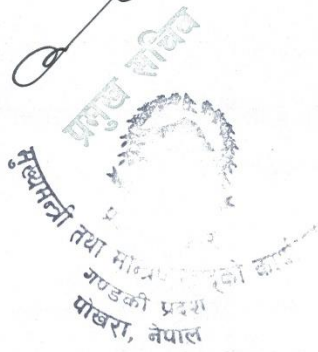
प्रदेश क्षेत्र भित्र महत्वपूर्ण मानिएका रैथाने वनस्पती र वन्यजन्तुको पहिचान गरी तिनीहरूको अभिलेखीकरण समेत गर्ने उद्देश्य राखी यस कार्यक्रममा रकम विनियोजन गरिएको हो । यस शीर्षकमा विनियोजन भएको रकमबाट कार्यक्रम संचालन एवं व्यवस्थापनमा लाग्ने खर्च लागत अनुमानमा समावेश गरिनेछ ।

- यस कार्यक्रम सम्पन्न गर्न निम्न कुराहरू पूरा गरिने छ ।

- ❖ कार्य विवरण सूची तयार गरी प्रदेश उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट स्वीकृत गराउने ।
- ❖ प्रचलित आर्थिक प्रशासन निर्देशिका र सार्वजनिक खरीद ऐन नियमको प्रक्रिया पूरा गरी सेवा प्रदायक संस्थाको छनौट गरी कार्य पूरा गरिने छ ।

- **अपेक्षित उपलब्धि**

- ❖ महत्वपूर्ण रैथाने वनस्पती तथा वन्यजन्तुको नेपाली नाम, वैज्ञानिक नाम, स्थानीय नाम, सम्भव भएसम्म फोटो र उपयोगिता सहितको तथ्यांकीय जानकारी पुस्तिका प्रकाशन भएको हुने तथा ती प्रजातीहरूको संरक्षणका विधि र कार्यहरू वारे जानकारी हुनेछ ।

सचिव

पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश, खण्ड २

भू तथा जलाधार संरक्षण कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका

प्रदेश सरकार उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश, अन्तर्गतको वन निर्देशनालय अन्तर्गत रहेको जलाधार व्यवस्थापन तथा समन्वय शाखासँग सम्वन्धित रही भू तथा जलाधार व्यवस्थापनमा कार्य गर्नको लागि तनहु र पर्वत गरी जम्मा २ वटा कार्यालयहरु स्थापना गरीएको छ । भू-उत्पादकत्व संरक्षणको साथ साथै वातावरण र जलवायु परिवर्तनका असरहरु न्युनीकरण गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरु व्यवस्था गरिएको छ ।

१) कुवा पोखरी संरक्षण (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)

प्राथमिकता प्राप्त जलाधार क्षेत्रमा प्राकृतिक रूपमा रहेका महत्वपूर्ण, उपयोगी, ऐतिहासिक र लोपोन्मुख हुन लागेका पानीका श्रोत तथा पोखरीको पहिचान र बस्तुस्थितिको विश्लेषण गरी प्राथमिकताका आधारमा स्थानीय तहसँग समेत आवश्यक सहकार्य गरी पानीका श्रोतहरुको जलाधार क्षेत्रलाई (Catchment Area) दिगो रूपमा संरक्षण तथा व्यवस्थापन गरिनेछ । यस अन्तर्गत तालतलैया, सिमसार, पानी कुवा, पोखरी, जलभरण संरचना, रन अफ हार्भेस्टिङ ड्याम, पानी मूहान संरक्षण, जलाधार क्षेत्र पुनरुत्थान क्रियाकलाप (Catchment Restoration Work) र पानीको बहुआयामिक प्रयोग जस्ता क्रियाकलापहरु गर्न सकिने छ ।

उद्देश्य

- स्थानिय स्तरमा बढदो पानीको मागलाई परिपूर्ती गर्ने ।
- पानी श्रोतको पुनभरण गराई दिगो प्रयोगमा वृद्धि गर्ने ।
- पानीको घरायसी प्रयोजनमा वृद्धि गर्ने ।
- जलाधार क्षेत्रमा जलभरण पोखरी, ट्रेन्चिङ तथा संरक्षण वृक्षारोपण जस्ता कृयाकलाप मार्फत जलभरण क्षमता बढाई सुख्खायाममा पानीको उपलब्धता बढाउने ।

कार्यान्वयन प्रक्रिया

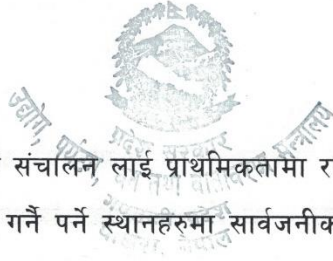
- कार्य इकाई भित्र भू-क्षय नियन्त्रणका वानस्पतीक तथा सिभिल (Engineering Structure) संरचनात्मक प्रविधिहरु एकिकृत प्याकेजको रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने छ ।
- घरायसी प्रयोजनलाई पहिलो प्राथमिकतामा राखी मात्र सिंचाई तथा अन्य प्रयोजनको लागि कुवा तथा पोखरीहरु संरक्षण गर्नु पर्ने छ ।
- कार्यक्रमको योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, मर्मत संभार तथा लाभको वितरण सम्म बढि भन्दा बढि जनसहभागिता सुनिश्चित गर्नु पर्ने छ ।

मुख्यमन्त्री तथा
गण्डकी प्रदेश
पोखरी, कुवा

उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत संचालित कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन कार्याविधि, २०७२

(२६)

सचिव

- उपभोक्ता समिति मार्फत कार्य संचालनलाई प्राथमिकतामा राख्ने तर सहभागिताको सुनिश्चित नभएको र कार्यक्रम संचालन गर्ने पर्ने स्थानहरूमा सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावलीको प्रक्रिया अपनाई कार्य संचालन गर्नु पर्दछ ।
- कुवा तथा पोखरी संरक्षण गर्दा जलाधार पुनरुत्थान (Catchment Restoration) कार्य र सिभिल संरचना (Civil Engineering Structure) हरुको क्रियाकलाप छुट्टाछुट्टै प्याकेज बनाई वा एउटै प्याकेजमा लागत अनुमान गरि गर्न सकिने छ ।
- यदि कुवा तथा पोखरी संरक्षण कार्य संचालन गर्दा कुवाको हकमा खानेपानी प्रयोजनको लागि कम्तिमा १५ घरधुरी लाभान्वीत हुने र पोखरीको हकमा सिंचाई प्रयोजनको लागि २ हेक्टर सम्म सिंचित क्षेत्र भएमा कार्यक्षेत्र भित्र वितरण प्रणालीको व्यवस्था गर्नु पर्ने छ ।
- स्थल छनौट (जि.पि.एस. स्थलगत विन्दु निर्धारण)
- बस्तुस्थितिको विश्लेषण : संभाव्यता अध्ययन तथा सरोकारवालाहरूसंगको अन्तरक्रिया
- सर्भे, डिजाईन स्थलगत नक्सा (फाराम १), संरचनागत नक्सा (फाराम २) तथा लागत अनुमान तयारी (लागत अनुमान तयार गर्दा अनुसूचीमा रहेको फारमहरू EST-1, EST-2, EST-3, EST-4, EST-5 प्रयोग गर्ने) ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली तयार गर्ने ।
- कार्यान्वयन चरण : उपभोक्ता समिति गठन, सम्झौता (फाराम ३), कार्यक्रम कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन, सम्पन्न प्रतिवेदन तथा सार्वजनिकीकरण
- नापीकिताव (फाराम ४) जांचपास, भुक्तानी विल (फाराम ५), कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन (फाराम ६)
- स्थानीय समुदायलाई हस्तान्तरण
- अनुगमन प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन (फाराम ७)
- अनुगमन

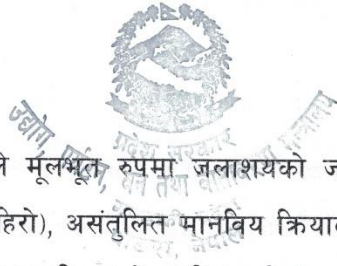
अपेक्षित उपलब्धि

महत्वपूर्ण र लोपोन्मुख हुन लागेका पानीका श्रोतहरूको पहिचान हुनेछ । घरायसी र कृषि तथा पशुपालन व्यवसायको लागि पानीको सहज उपलब्धता हुनेछ । जमिनमा चिस्यानको मात्रामा वृद्धि भै हरियालीमा प्रवर्धनमा टेवा पुग्नेछ ।

२) विद्युतीय आयोजनाहरूको जलाधार क्षेत्र (Hydro-catchment) संरक्षण कार्यक्रम (ख.शि.नं.२२५२२)

नेपालमा सर्जर्जा क्षेत्रको एक महत्वपूर्ण श्रोतको रूपमा जल विद्युतलाई मानिन्छ । यस क्षेत्रको विकासका लागि अन्य सरोकारवाला निकायहरूको भूमिका महत्वपूर्ण हुँदा हुँदै पनि जलाशय क्षेत्रको जलाधार व्यवस्थापनमा भू तथा जलाधार व्यवस्थापनको भूमिका महत्वपूर्णका साथै प्रमुख हिस्साको

रुपमा हेरिएको छ । यसले मूलभूत रूपमा जलाशयको जलाधार क्षेत्रमा हुने वातावरणीय असरहरु जस्तै भू-स्खलन (गल्छी पहिरो), असंतुलित मानविय क्रियाकलापहरु (भू-उपयोग, कृषि प्रणाली) लाई व्यवस्थित र संतुलित गर्दै जलविद्युतको लागि पानीको मात्रा र गुणस्तरमा अभिवृद्धि गर्नुका साथै जलाशय क्षेत्रको थिग्निकरण समस्यालाई न्यूनीकरण गर्ने अपेक्षा राखिएको छ । यस कार्यक्रमले एकीकृत जलाधार व्यवस्थापनका मूलभूत सिद्धान्तलाई आत्मसाथ गर्दै उर्जा क्षेत्रको व्यवस्थापनलाई टेवा पुऱ्याउने छ । गण्डकी प्रदेशमा आ.व. २०७५/७६ मा भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय मार्फत नमुनाको रूपमा कार्यसंचालन गरिनेछ । कार्यसंचालन गर्दा जिल्ला समन्वय समिति र स्थानिय तहहरुसंग समन्वय गरी प्राथमिकता प्राप्त विद्युतीय आयोजनाहरुको जलाधार क्षेत्र पहिचान गरी उल्लेखित क्षेत्रहरुमा सालवसाली रूपमा कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

कार्यक्रमको लक्ष्य र उद्देश्य

क) लक्ष्य

यस प्रदेशमा रहेका महत्वपूर्ण विद्युतीय जलाशयको जलाधार क्षेत्रको प्राकृतिक स्रोतहरुको उचित संरक्षण, संवर्द्धन र व्यवस्थापन गरी भू-क्षय, बाढी, पहिरोजन्य प्रकोपबाट जलविद्युत आयोजनाहरुको वातावरणीय संरक्षणमा सहयोग पुऱ्याउने

ख) उद्देश्यहरु

- १) जलाधार क्षेत्रमा हुने भू-क्षय, बाढी, पहिरोजन्य प्रकोप र त्यसबाट जलविद्युतको जलाशयमा हुन सक्ने गोग्रान वहाव एवं जलविद्युत गृहहरुमा पर्ने असर न्यूनीकरण गर्ने
- २) जलाधार क्षेत्रमा रहेका पानीका स्रोतहरु र नदीखोलाको जल वहावमा स्वच्छता अभिवृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने
- ३) जलाधार क्षेत्रका खेतियोग्य जमिन, गाँउवस्ती, विकासका पूर्वाधारमा हुन सक्ने भू-क्षय, बाढी, पहिरोलाई न्यूनीकरण गर्दै हरीयाली बढाउने तथा भूगोल र वातावरण मैत्री विकासमा जोड दिदै उत्पादकत्व वृद्धिमा सघाउ पुऱ्याउने ।
- ४) जलाधार क्षेत्रमा एकिकृत संरक्षण तथा विकास कार्यक्रमको माध्यमबाट स्थानीय जनताको आयवृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने ।
- ५) जलवायु परिवर्तनका असर तथा प्राकृतिक प्रकोप न्यूनीकरणमा टेवा पुऱ्याउने ।

६) विकासमा स्थानीय सरोकारवालाहरु बिच समन्वय, सहकार्य र साभेदारी अभिवृद्धि गर्ने ।

सम्भावित क्रियाकलापहरु

- १) जलाधार क्षेत्र पहिचान, तथ्यांक संकलन तथा जलाधार संरक्षण कार्ययोजना तयारी
- २) गोग्रान छेकबाँध/संरचना निर्माण (Sediment loads Trap Structure)

मध्यमन्त्री तथा
गण्डकी प्रदेश
पोखरा, नेपाल

- ३) पहिरो तथा गल्छी उपचार
- ४) ग्रामिण सडक संगै भू संरक्षण तथा हरियाली प्रवर्द्धन
- ५) मुलाधार पहिचान तथा संरक्षण प्याकेज कार्यक्रम
- ६) भलपानी व्यवस्थापन तथा जलाधार संरक्षण पोखरी निर्माण
- ७) किसानको खेतवारीमा भू संरक्षण
- ८) सहभागितामूलक वन तथा चरण व्यवस्थापन
- ९) कम खर्चिलो तथा वायो इन्जिनियरीङ्ग प्रविधिको प्रवर्द्धन
- १०) संरक्षणमा स्थानीय सरोकारवालाहरु वीच समन्वय तथा साभेदारी कार्यक्रम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन

यो कार्यक्रम प्रदेश वन निर्देशनालय र सम्बन्धीत भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय तथा अन्य सरोकारवाला निकायहरुको संयुक्त प्रयासबाट सञ्चालन गरिने छ। प्रारम्भिक अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्राविधिक परामर्शको लागि प्रदेश वन निर्देशनालयले तोकीएको शाखा जिम्मेवार हुनेछ। स्थलगत रुपमा अध्ययनमा सहजीकरण कृयाकलापहरुको सञ्चालन तथा गुणस्तर कायम गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धीत भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयमा हुनेछ। प्रदेश मन्त्रालय र वन निर्देशनालयको जिम्मेवार शाखाले नियमित रुपमा अनुगमन र आवश्यक सल्लाह सुझाव र निर्देशन दिनेछ, भने त्यसको पालना गर्नु जिल्लास्थीत कार्यालयहरुको दायित्व हुनेछ।

साथै कार्यक्रम सञ्चालनको लागि बिद्युतीय जलासयको जलाधार क्षेत्रसंग सम्बन्ध रहने विभिन्न तहको सरकारी निकाय, विकास साभेदार, गैह्रसरकारी निकाय तथा स्थानीय समुदाय र संघ संस्था समेतको समन्वय र सहकार्यमा कार्यक्रमको योजना तयारी तथा कार्यान्वयन गरिनेछ।

- बिद्युतीय जलासय क्षेत्रको जलाधार क्षेत्र पहिचान, नक्साङ्कन तथा व्यवस्थापन योजना तयारी
- स्थल छनौट (जि.पि.एस. स्थलगत विन्दु निर्धारण)
- बस्तुस्थितिको विश्लेषण : संभाव्यता अध्ययन तथा सरोकारवालाहरुसंगको अन्तरक्रिया
- सर्भे, डिजाईन स्थलगत नक्सा (फाराम १), संरचनागत नक्सा (फाराम २) तथा लागत अनुमान तयारी (लागत अनुमान तयार गर्दा अनुसूचीमा रहेको फारामहरु EST-1, EST-2, EST-3, EST-4, EST-5 प्रयोग गर्ने)।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली तयार गर्ने।
- कार्यान्वयन चरण : उपभोक्ता समिति गठन, सम्झौता (फाराम ३), कार्यक्रम कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन, सम्पन्न प्रतिवेदन तथा सार्वजनिकीकरण

मुल्याङ्कन तथा
उपचार, कर्मचारी

सचिव

- नापीकृताव (फाराम ४) जांचपास, भुक्तानी विल (फाराम ५), कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन (फाराम ६)
- स्थानीय समुदायलाई हस्तान्तरण
- अनुगमन प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन (फाराम ७)
- अनुगमन

कार्यक्रमको प्रभाव मापन

- १) समय समयमा स्थलगत अवलोकन, आवश्यक सूचकहरूको नापजाच तथा अभिलेखन
- २) संरक्षण प्रति स्थानीय जनताको चासो र अपनत्वको स्तर सर्वेक्षण

प्रदेश वन निर्देशनालयको भूमिका

आवश्यक नीति, निर्देशिका, कार्यक्रम बजेट तयारी, निर्देशन तथा समय समयमा स्थलगत अवलोकन र पृष्ठपोषण रहनेछ ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

१. आन्तरिक
२. जिल्ला समन्वय तथा स्थानीय तहस्तरीय
३. प्रदेश मन्त्रालय स्तरीय, प्रदेश वन निर्देशनालय स्तरीय तथा सम्बन्धित निकायहरू

प्रतिवेदन तथा प्रकाशन

१. प्रगति प्रतिवेदन
२. पार्श्वचित्र प्रकाशन
३. ब्रोशियर, फ्लेक्स प्रिन्ट, संरक्षण पुस्तिका, सफलताका कथा आदि

अपेक्षित उपलब्धीहरू

- १) जलाशयमा गेग्रान वहावमा कमी आउने र जलविद्युत आयोजनाहरूको दिगोपनामा वृद्धि हुने ।
- २) गाँउ वस्ती र खेतवारीहरूमा भू क्षय र पहिरोको प्रकोपमा कमी आउने ।
- ३) किसानको खेतवारीको उत्पादकत्व वृद्धि भई जीवन स्तर सुधार हुने ।
- ४) विकासका पूर्वाधारहरूको संरक्षण भई दिगोपना अभिवृद्धि हुने ।
- ५) जलाधार क्षेत्रमा पानीका स्रोतहरूको निरन्तरता ।
- ६) नदीखोलामा बाढीको मात्रमा कमी आई स्वच्छ जलप्रवाह हुने ।
- ७) समग्रमा जलाधार क्षेत्रको संरक्षणबाट जनताको सम्बृद्धिमा टेवा पुग्ने ।
- ८) स्थानीय सरोकारवालाहरू बिच विकास र संरक्षण कार्यमा समन्वय र साभेदारीमा टेवा पुग्ने ।

३) शहरी खानेपानीको जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)

पर्याप्त र सफा पानीको उपलब्धता भनेको कुनै पनि मानववस्ती एवं शहरी विकासको आधारभूत आवश्यकता हो । भू-उपयोगको परिवर्तन, वन जंगलको फडानी, अव्यवस्थित भू उपयोग

उपरोक्त प्रतिवेदन वन तथा भू-उपयोग मन्त्रालय अन्तर्गत संचालित कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन कार्याविधि, २०७५

नि. रा. वि. सं. ५१

अनियन्त्रित पूर्वाधार विकास र शहरिकरण लगातक कारणले पानीको मुहान, पानीको उपलब्धताको मात्रा र गुणस्तरमा कहालिलापदो समस्या आईरहेको पाईएको छ । यसका साथै भू-वनोट र प्रतिकुल जलचक्र र बदलिंदो जलवायु परिवर्तनको कारणले जलवायुजन्य विपद्को क्रम पनि बढ्दो रूपमा रहेको छ । शहरी क्षेत्रमा मानव समुदायले भोगिरहेको मुख्य समस्या भनेको पानीको अभाव, प्रदुशित पानी र कतिपय अवस्थामा अत्याधिक पानीबाट सिर्जित प्रकोप लगायतका समस्याहरु हुन् ।

जनसहभागितामा आधारित एकिकृत जलाधार व्यवस्थापनको माध्यमबाट माटो तथा पानीको संरक्षण, भू उत्पादकत्वमा अभिवृद्धि र सन्तुलित जलाधार कायम गर्ने कार्यमा हालसम्म छिटफुट उपलब्धी हासिल गर्न सकिएको छ । अबका दिनहरुमा समुदायको आवश्यकता, विकासको प्राथमिकता र स्रोतको उपलब्धतालाई मध्यनजर गर्दै पानी केन्द्रीत संरक्षणका कार्यक्रमहरुलाई प्राथमिकिकरण गर्दै अघि बढ्नुपर्ने चुनौती हाम्रा सामु आएको छ । सोहि सन्दर्भमा शहरी क्षेत्रका समुदायको बढ्दो खानेपानीको आवश्यकता तथा सो क्षेत्रसंग जोडिएको उपल्लो तहको पानी ढलोले घेरीएको जलाधार क्षेत्रको संवेदनशिलतालाई सम्बोधन गर्ने गरि नविनतम कार्यक्रमको रूपमा यसै आर्थिक वर्ष देखी शुरुवात गरी नियमित रूपमा शहरी जलाधार क्षेत्र संरक्षणको कार्यक्रम सञ्चालन र विस्तार गर्न लागिएको छ । यस कार्यक्रमको कार्यसञ्चालन लागि आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने गरि प्रारम्भीक दिशानिर्देश गर्नको लागि हाल यो निर्देशिका तयार गरिएको छ ।

कार्यक्रमको उद्देश्यहरु

शहरी क्षेत्र भन्दा उपल्लो तटिय क्षेत्रमा माटो तथा पानीको संरक्षण गर्दै जमिनमुनी पानी संचित गर्ने क्षमता बढाउने, शहरी क्षेत्रमा उपलब्ध हुने पानीको मुहानको जलाधार एवं मुलाधार क्षेत्रको संरक्षण, पुनरुत्थान एवं एकिकृत जलाधार व्यवस्थापन मार्फत खानेपानीको उपलब्धता बढाउने मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यस आर्थिक वर्षको सन्दर्भमा शहरी जलाधार संरक्षण कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्यहरु निम्न बमोजिम रहेको छ ।

- शहरको उपल्लो तटिय क्षेत्र तथा शहरमा बसोबास गर्ने समुदायहरुले उपभोग गरिराखेको खाने पानी स्रोतहरुको जलाधार एवं मुलाधार क्षेत्रहरुको एकीकृत व्यवस्थापन गर्ने ।
- शहरी खानेपानीको जलाधार क्षेत्र तथा आसपासका क्षेत्रहरुमा सम्भावित प्राकृतिक प्रकोप रोकथाम तथा जलवायु जन्य नकारात्मक असरहरुको व्यवस्थापन गर्ने ।
- पानीको मुहान तथा स्रोत संरक्षण गर्ने ।
- पानीको व्यवस्थीत उपयोग र पुनः उपयोगलाई बढावा दिने ।

नि.सचिव

- जलाधार अन्तर्गत, मुलाधार क्षेत्रमा जमिनमा तथा जमिनमुनी पानी संचित गर्ने क्षमतामा अभिवृद्धि गर्ने ।
- शहरी समुदाय र जलाधारको अन्तरसम्बन्धलाई थप व्याख्या गर्ने र सरोकारवालाहरुलाई सुसुचित गर्ने ।
- लैंगिक तथा सामाजिक समावेशता लाई आत्मसात गर्दै कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

सम्भावित क्रियाकलापहरु

शहरी जलाधार क्षेत्रको मुख्य समस्या भनेको बढ्दो जनसंख्या अनुसार पानीको उपलब्धतामा कमी हुँदै जानु हो । यसको मुख्य कारणहरु मध्ये जमिनको पानी सोस्ने क्षमतामा कमि हुनु, पानीको मूहान सुक्नु, पानीमा प्रदुषणको मात्रा बढ्नु, पानीले ढुंगा माटो तथा गेग्रान बोकेर कुलेसोको आकार, क्षमता र दिसामा परिवर्तन हुनु, अव्यवस्थित पूर्वाधार विकासबाट पानीको ढल निकास तथा कुलेसोमा परिवर्तन लगायतका मुख्य हुन् । यस्ता प्रकृतिका समस्याहरुलाई सम्बोधन गर्न निम्न क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

- शहरी जलाधार व्यवस्थापन योजना तयारी
भू तथा जलाधार व्यावस्थापन कार्यालयहरुले प्रदेश मन्त्रालय, वन निर्देशनालय र विषय विज्ञहरुको समेत राय सुझाव र सम्बन्धित जिल्ला समन्वय समितिको समन्वयमा स्थानिय तहहरु संग समन्वय तथा सहकार्य गरी आगामि ५ वर्षको लागि शहरी खानेपानीको जलाधार व्यवस्थापन योजना तयारी गर्ने । योजना तयारीको सिलसिलामा स्थानिय सरकार तथा सम्बन्धीत शहरी विकास संग सम्बन्धीत सरोकारवालाहरु संग समेत छलफल गरि तयार गर्नुपर्ने छ ।
- स्थानीय जनप्रतिनिधि तथा सरोकारवालाहरुसंग अन्तर्क्रिया
शहरी जलाधार नयां विषय भएकोले सम्बन्धित भू-तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयले स्थानीय जनप्रतिनिधि तथा सरोकारवालाहरु संग कार्यक्रमको शुरुवातमा तथा कार्यान्वयनको चरणमा छलफल र अन्तरक्रिया गर्ने । नविनतम कार्यक्रमको उद्देश्य, कार्यान्वयनको विधि र भावि योजनाबारे स्थान विशेष केन्द्रीत रहेर अन्तरक्रिया गर्नुपर्ने छ ।
- संरक्षण समूह पहिचान र सशक्तिकरण
शहरी क्षेत्र र सोको जलाधार क्षेत्रमा वसोवास गर्ने जनसमुदायहरुबाट शहरी जलाधारको कार्यक्रमलाई टेवा पुग्ने तथा स्थानीयको अपनत्व हांसिल गर्ने रणनीति अनुसार संरक्षण समूह पहिचान गर्नुपर्ने छ, र सोको लागि आवश्यक अभिमुमीकरण तथा सशक्तिकरणका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।

- थिग्रीकरण रोकथाम संरचना निर्माण

बाढि, पहिरो तथा भू-क्षय लगायत अनुचित भूउपयोगबाट माटो, बालुवा तथा गेग्रान लगायतका वस्तुहरुको कारणले जलाधारको अवस्थालाई विग्रन नदिन थिग्रीकरण रोकथामका स्थान अनुकुल हुने गरी संरचना निर्माण गर्नुपर्ने छ । संरचना निर्माण गर्दा कृयाकलापहरुलाई प्राथमिकिकरण गरि एकिकृत र क्रमबद्ध तवरबाट योजना मुताविक सञ्चालन गर्नुपर्ने छ ।

- जल प्रवाहको व्यवस्थापनको लागि हरित प्रविधि विकास

पानीको सञ्चय, जमिनको पानी संचय गर्ने क्षमता, वहाव नियन्त्रण र पानी मुहानको श्रोत संरक्षण तथा पानी मुहान संरक्षणका साथै पानीको व्यवस्थित निकास र समग्र जलाधारको विकासलाई टेवा पुग्ने गरि कम खर्चिलो, वायो ईन्जीनियरिंग तथा अन्य हरित प्रविधीको विकास र विस्तार गर्ने ।

- पानी श्रोतको अवस्था सर्वेक्षण अध्ययन तथा पानीभरण क्षमता विकास

सम्बन्धित पानीको श्रोतको उत्पत्ती, त्यसको वहावको अवस्था र जलचक्र प्रणालीको बारेमा विस्तृत अध्ययन अनुसन्धानबाट मुलाधार क्षेत्र यकीन गरी पानीभरण क्षमता बढाउने कृयाकलापहरु (Water Augmentation Structures) संचालन गर्ने ।

- अन्य सम्भावित कृयाकलापहरु

- वातावरणीय अध्ययन तथा नियमित अनुगमन/मूल्यांकन
- पानी मुहान तथा श्रोत संरक्षण
- वृक्षारोपण तथा पुन रोपण
- संरक्षण पोखरी निर्माण तथा व्यवस्थापन
- पानीढल/बर्षाभरी तथा वहाव संकलन पोखरी
- गेग्रान संकलन तथा गल्छीवहाव नियन्त्रणको लागि चेकद्वयाम निर्माण
- क्षतीग्रस्त भूमी पुनरुत्थान
- शहरी जलाधार शिक्षा तथा तालिम कार्यक्रम
- भू उपयोग प्रविधि विकास तथा सचेतनामूलक कार्यक्रम
- प्रगती प्रतिवेदन तयारी तथा नतिजा मूल्यांकन
- प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन

यद्यपी स्थान विशेष, समुदायको आवश्यकता र पृथक परिवेश रहेको सन्दर्भमा अरु नूविनतम कृयाकलाप तथा प्रविधिलाई पनि अनुशरण गरिनेछ ।

- वातावरणीय सेवाको भुक्तानी

सचिव

कार्यक्रम सञ्चालन स्थल

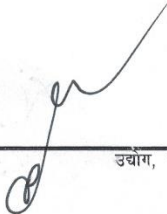
कार्यक्रम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन

यो कार्यक्रम प्रदेश वन निर्देशनालय र सम्बन्धीत भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय तथा अन्य सरोकारवाला निकायहरुको संयुक्त प्रयासबाट सञ्चालन गरिने छ। प्रारम्भीक अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्राविधिक परामर्शको लागि प्रदेश वन निर्देशनालयले तोकीएको शाखा जिम्मेवार हुनेछ। स्थलगत रुपमा अध्ययनमा सहजीकरण कृयाकलापहरुको सञ्चालन तथा गुणस्तर कायम गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धीत भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयमा हुनेछ। प्रदेश मन्त्रालय र वन निर्देशनालयको जिम्मेवार शाखाले नियमित रुपमा अनुगमन र आवश्यक सल्लाह सुझाव र निर्देशन दिनेछ भने त्यसको पालना गर्नु जिल्लास्थित कार्यालयहरुको दायित्व हुनेछ।

साथै कार्यक्रम सञ्चालनको लागि शहरी जलाधारसंग सम्बन्ध रहने विभिन्न तहको सरकारी निकाय, विकास साभेदार, गैरसरकारी निकाय तथा स्थानीय समुदाय र संघ संस्था समेतको समन्वय र सहकार्यमा कार्यक्रमको योजना तयारी तथा कार्यान्वयन गरिनेछ।

- जलाधार क्षेत्रको छनौट तथा योजना तयारी गरी कृयाकलाप छनौट (GPS स्थलगत विन्दु निर्धारण)
- बस्तु स्थितिको विश्लेषण : संभाव्यता अध्ययन तथा सरोकारवालाहरूसंगको अन्तरक्रिया
- सर्वे, डिजाईन स्थलगत नक्सा (फाराम १), संरचनागत नक्सा (फाराम २) तथा लागत अनुमान तयारी (लागत अनुमान तयार गर्दा अनुसूचीमा रहेको फारामहरु EST-1, EST-2, EST-3, EST-4, EST-5 प्रयोग गर्ने)।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली तयार गर्ने।
- कार्यान्वयन चरण : उपभोक्ता समिति गठन, सम्झौता (फाराम ३), कार्यक्रम कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन, सम्पन्न प्रतिवेदन तथा सार्वजनिकीकरण
- नापीकिताव (फाराम ४) जांचपास, भुक्तानी विल (फाराम ५), कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन (फाराम ६)
- सम्बन्धित स्थानीय समुदायलाई हस्तान्तरण
- अनुगमन प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन (फाराम ७)
- अनुगमन

सचिव

अपेक्षित नतिजा

अन्तत भावी दिनहरुमा शहरी क्षेत्रमा पर्याप्त र सफा पानीको उपलब्धता, विपद् न्यूनीकरण र व्यवस्थित जलाधारबाट प्राप्त हुने वातावरणीय सेवाको सुनिश्चितता नै यस कार्यक्रमको अपेक्षा रहेको छ। यद्यपी अत्यन्त सम्बेदनशिल तथा बहुआयामीक विषय भएकाले छोटो समयमै सबै उपलब्धी हांसिल गर्नु चुनौतिपूर्ण देखिन्छ। यस कार्यक्रमको सञ्चालनबाट शहरी क्षेत्रमा उपलब्ध हुने पानीको श्रोत संरक्षण, पानीको मात्रामा बढोत्तरी तथा भूमिको उत्पादकत्वमा वृद्धि हुने तथा माटो र पानीको संरक्षणबाट जलाधार व्यवस्थित भएको हुने अपेक्षित नतिजा राखीएको छ।

४) संवेदनशिल जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)

भौतिक पूर्वाधार संरक्षण, भू-क्षयको दृष्टिकोणले अति सम्बेदनशिल जलाधार क्षेत्र, महत्वपूर्ण तालतलैया तथा पोखरी, महत्वपूर्ण पर्यटकीय क्षेत्र तथा सिमसार क्षेत्रहरुको संरक्षणको लागि विशेष संवेदनशिल मानिएका स्थानहरुको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न आवश्यक व्यवस्थापन कार्ययोजना भएका जलाधार व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन गर्नु तथा नयां कार्ययोजना तयार गरी सो को कार्यान्वयन गर्नु यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहने छ। यस अन्तर्गत सम्भावीत कृयाकलापहरुको स्थानहरुको पहिचान, सर्भेक्षण र विस्तृत प्रतिवेदन तयार गरी आवश्यक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछ।

सम्भावित क्रियाकलापहरु

१) जलाधार क्षेत्र पहिचान, तथ्यांक संकलन तथा जलाधार संरक्षण कार्ययोजना तयारी

२) प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण र प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापन

- पहिरोको तथ्याङ्क संकलन र अभिलेखिकरण
- पहिरो तथा गल्छी उपचार
- खहरे नियन्त्रण
- हरित प्रविधिबाट खोला किनारा संरक्षण

३) दिगो भूव्यवस्थापन

- किसानको खेतवारीमा भू संरक्षण
- फलफुल रोपण
- डालेघांस भुईघांस रोपण
- क्षतिग्रस्त भूमि पुनरुत्थान
- SALT Plot स्थापना र व्यवस्थापन
- वन तथा चरण क्षेत्र व्यवस्थापन

४) पानी र थिग्रीकरण व्यवस्थापन

- वर्षाको पानी संकलन प्रणालीको विकास

सचिव

- भलपानी संकलन पोखरी निर्माण
  - भूमिगत जलसेचन संरचना निर्माण
- ५) विकासका पूर्वाधार संरक्षण
- सिंचाई कुलो संरक्षण
  - हरित प्रविधिबाट सडकपाखो संरक्षण
- ६) जलवायु परिवर्तन अनुकूलन /समानुकूलन विकास
- पानी मुहान संरक्षण र विकास
  - जलाधार पुनर्स्थापना
  - संरक्षण पोखरी निर्माण
  - नदी उकास जग्गा संरक्षण र खेती विस्तार
  - सिमसार संरक्षण
- ७) समुदाय परिचालन, क्षमता विकास तथा जिविकोपार्जनमा सुधार
- संरक्षण आयमुलक कार्यक्रम
  - समुह परिचालन ससक्तिकरण
  - संरक्षण कृषकहरुको संजाल निर्माण
  - कम खर्चिलो भूसंरक्षण प्रविधि तालिम अभ्यास
  - प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापन तालिम
  - संरक्षण प्रचार प्रसार सामाग्री उत्पादन वितरण

८) वार्षिक प्रतिवेदन तयारी र पार्श्वचित्र प्रकाशन

कार्यान्वयन प्रक्रिया

प्रदेश भित्रका पहिचान भएका संवेदनशिल जलाधार क्षेत्रहरु यस कार्यक्रमको कार्य ईकाइ हुनेछ । सोको पहिचानको लागि GIS को माध्यमबाट Vulnerability Mapping गरि वा साविकका प्राथमिकता प्राप्त उपजलाधारहरु मध्येबाट भू-क्षय, पहिरो, वाढी, नदी/खोलाको कटानीका हिसाबले उच्च जोखिमयुक्त एवं संवेदनशील उपजलाधारलाई छनौट गरी कार्यक्रम गरिने छ । पहिचान भएको संवेदनशिल जलाधार क्षेत्रमा गरिने सम्भावित कृयाकलापहरुको स्थान, परिमाण खुलाई स्वीकृत गराई कार्य संचालन गर्नु पर्नेछ ।

- जलाधार क्षेत्रको छनौट तथा योजना तयारी गरी कृयाकलाप छनौट (GPS स्थलगत विन्दु निर्धारण)
- बस्तु स्थितिको विश्लेषण : संभाव्यता अध्ययन तथा सरोकारवालाहरुसंगको अन्तरक्रिया
- सर्भे, डिजाईन स्थलगत नक्सा (फाराम १), संरचनागत नक्सा (फाराम २) तथा लागत अनुमान तयारी (लागत अनुमान तयार गर्दा अनुसूचीमा रहेको फारमहरु EST-1, EST-2, EST-3, EST-4, EST-5 प्रयोग गर्न) ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली तयार गर्ने ।

- कार्यान्वयन चरण : उपभोक्ता समिति गठन, सम्झौता (फाराम ३), कार्यक्रम कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन, सम्पन्न प्रतिवेदन तथा सार्वजनिकीकरण
- नापीकृताव (फाराम ४) जांचपास, भुक्तानी विल (फाराम ५), कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन (फाराम ६)
- सम्बन्धित स्थानीय समुदायलाई हस्तान्तरण
- अनुगमन प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन (फाराम ७)
- अनुगमन

अपेक्षित उपलब्धि

महत्वपूर्ण र संवेदनशिल क्षेत्र तथा श्रोतहरूको पहिचान हुनेछ । भौतिक संरचनाहरूको life span वढाउन सकिने । जमीनमा चिस्यानको मात्रामा वृद्धि भै हरियालीमा प्रवर्धनमा टेवा पुग्नेछ । एकीकृत भू तथा जलाधार व्यवस्थापनको माध्यमबाट संवेदनशिल जलाधार क्षेत्रको संरक्षण भई भूमिको उत्पादकत्वमा सुधार, जमीन र पानीको संरक्षणबाट यसको उपयोगितामा वृद्धि, विकासको पुर्वाधारको संरक्षण साथै समुदायमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/समयानुकूलन क्षमतामा वृद्धि भई स्थानीय स्तरमा दिगो एवं समन्वयीक जिविकोपार्जनमा सुधार हुनेछ ।

५) आकास्मिक पहिरो नियन्त्रण कार्यक्रम (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)

वर्षायाम तथा अन्य समयमा आकास्मिक रुपमा जान सक्ने र गएका पहिरो र यससँग सम्बन्धित नकारात्मक असरहरूको लेखाजोखा तथा विश्लेषण र पहिरोबाट हुन सक्ने सम्भाव्य जोखिमहरूको न्यूनीकरण गर्दै जिउधनको सुरक्षा गर्नु यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यस अन्तर्गत निम्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

- वर्षाको समयमा आकास्मिक रुपमा पहिरो गएका स्थानहरूको पहिचान गरी जिल्ला विपद व्यवस्थापन समिति, जिल्ला समन्वय समिति र स्थानिय तहहरू संग समन्वय र सिफारीसको आधारमा रोकथामको कार्य गर्ने ।
- वर्षाको समयमा आकास्मिक रुपमा जान सक्ने पहिरोलाई मध्यनजर राखी उपलब्ध बजेटबाट केही तारजाली तथा अन्य उपकरण खरिद गरी राख्ने र जिल्ला विपद व्यवस्थापन समिति, जिल्ला समन्वय समिति र स्थानिय तहहरूसंग समन्वय र सिफारीसको आधारमा आकास्मिक (Emergency) उपलब्ध गराउने ।
- तत्कालै (Immediate) नियन्त्रणको लागि जनशक्ति परिचालन, घटनास्थलमा आपतकालिन अवस्थामा जानको लागि सवारी साधन भाडामा लिन, तत्काल पहिरो सफागरी जिउधनको क्षतिलाई कम गर्ने कार्य गर्न सकिने छ ।

कार्यान्वयन प्रक्रिया

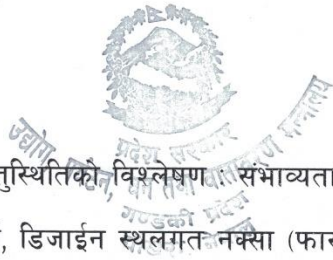
उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण/मन्त्रालय/अन्तर्गत संचालित कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन कार्याविधि, २०७५

(३७)

पोखरा, ने

[Handwritten Signature]
सचिव

- वस्तुस्थितिको विश्लेषण, संभाव्यता अध्ययन तथा सरोकारवालाहरूसंगको अन्तरक्रिया
- सर्भे, डिजाईन स्थलगत नक्सा (फाराम १), संरचनागत नक्सा (फाराम २) तथा लागत अनुमान तयारी (लागत अनुमान तयार गर्दा अनुसूचीमा रहेको फारमहरू EST-1, EST-2, EST-3, EST-4, EST-5 प्रयोग गर्ने) ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली तयार गर्ने ।
- कार्यान्वयन चरण : उपभोक्ता समिति गठन, सम्झौता (फाराम ३), कार्यक्रम कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन, सम्पन्न प्रतिवेदन तथा सार्वजनिकीकरण
- नापीकिताव (फाराम ४) जांचपास, भुक्तानी विल (फाराम ५), कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन (फाराम ६)
- सम्बन्धित स्थानीय समुदायलाई हस्तान्तरण
- अनुगमन प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन (फाराम ७)
- अनुगमन

अपेक्षित उपलब्धि

भू-क्षय र ठुलो मात्रामा जमीन खस्ने अवस्थामा कम्ति आई यसबाट पहिरोको आसपास र तल्लो तटिय क्षेत्रमा हुने सम्भावित जनधनको क्षतिमा कम्ति आउने छ ।

६) भू संरक्षण प्रदर्शनी स्थल निर्माण (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)

भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत प्रयोगात्मक प्रदर्शनीका क्रियाकलाप निकै कम भएका छन् । वास्तवमा प्रदर्शनी प्रचार प्रसारको एउटा निकै सशक्त माध्यम हो । संरक्षण प्रदर्शनी स्थलहरूको विकास र बिस्तारबाट स्थानिय समुदायहरू, अवलोकनकर्ता, बिद्यार्थीहरू तथा संरक्षण कार्यमा चासो राख्नेहरूलाई संरक्षण सूचना प्रवाह तथा प्रबिधि बिस्तार गरी सम्भावीत क्षतिलाई कम तुल्याउनु यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यसमा भू तथा जलाधार संरक्षण कार्यमा प्रयोग गरिने धेरै क्रियाकलाप समेट्न सकिने सुक्ष्म जलाधार क्षेत्रहरूको पहिचान गरि विविध क्रियाकलापहरू एउटै क्षेत्रमा निर्माण गर्नु पर्दछ । प्रदर्शन स्थल सुक्ष्म जलाधार क्षेत्र भित्र पर्ने कृषकको जमिन वा सामुदायिक जमिन वा दुवै पनि हुन सक्ने छ । सोही क्षेत्रमा सालबसाली रुपमा कम्तीमा ३ वर्षसम्म निरन्तर कार्य संचालन गरिने र सो क्षेत्रको रेखदेखको लागि आवश्यक भएमा लागत अनुमानमा समावेश गरि हेरालुको समेत व्यवस्था गर्न सकिन्छ । यस अन्तर्गत निम्न कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सकिने छ ।

मुख्यमन्त्री तथा
गण्डकी प्रदेश
उद्योग, पर्यटन, वन तथा
संरक्षण विभाग

सचिव

- जिल्ला समन्वय समितिको समन्वयमा स्थानिय तहहरूको समन्वय र सिफारीसको आधारमा निर्माण गरिने प्रदर्शन स्थलको छनौट गर्ने ।
- सम्भव भएसम्म सडकको पहुंच हुने स्थानमा निर्माण गर्नु पर्ने छ ।
- सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया
- जैविक र इन्जिनियरिङ्ग संरचना निर्माण
- संरक्षण वृक्षारोपण
- प्रदर्शनी कक्ष

कार्यान्वयन प्रक्रिया

- स्थान छनौट तथा योजना तयारी गरी कृयाकलाप छनौट (जि.पि.एस. स्थलगत विन्दु निर्धारण)
- वस्तु स्थितिको विश्लेषण : संभाव्यता अध्ययन तथा सरोकारवालाहरूसंगको अन्तरक्रिया
- सर्भे, डिजाईन स्थलगत नक्सा (फाराम १), संरचनागत नक्सा (फाराम २) तथा लागत अनुमान तयारी (लागत अनुमान तयार गर्दा अनुसूचीमा रहेको फारामहरु EST-1, EST-2, EST-3, EST-4, EST-5 प्रयोग गर्ने) ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली तयार गर्ने ।
- कार्यान्वयन चरण : उपभोक्ता समिति गठन, सम्झौता (फाराम ३), कार्यक्रम कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन, सम्पन्न प्रतिवेदन तथा सार्वजनिकीकरण
- नापीकित्तव (फाराम ४) जांचपास, भुक्तानी विल (फाराम ५), कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन (फाराम ६)
- सम्बन्धित स्थानीय समुदायलाई हस्तान्तरण
- अनुगमन प्रतिवेदन तयारी तथा पाश्वर्चित्र प्रकाशन (फाराम ७)
- अनुगमन

अपेक्षित उपलब्धि

जलाधार व्यवस्थापन सम्बन्धि प्रचार प्रसारमा सहयोग पुग्ने छ । विषयसंग सम्बन्धित कर्मचारीको ज्ञानलाई प्रयोगमा ल्याउन सहयोग पुग्ने देखिन्छ । सम्भावीत जोखीम सम्बन्धमा जानकारी पाउन सहज हुन्छ । अन्य क्षेत्रमा समेत मोडल अनुसरण गर्न सहयोग पुग्ने छ ।

७) नदी उकास जग्गा पुनःस्थापना र संरक्षण (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)

नदिले वहाव परिवर्तनसंगै छोडेको जग्गालाई संरक्षण गरि प्रयोगमा ल्याउने यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यस अन्तर्गत निम्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

सि. सचिव

- स्थानीय जनप्रतिनिधि तथा सरोकारवालहरूसंग अन्तर्क्रिया
- संरक्षण समूह पहिचान र सशक्तिकरण
- Revetment/protection wall construction
- Spur/Groynes construction
- थिग्रीकरण रोकथाम संरचना निर्माण / Construction of flow retarding structures
- जल प्रवाहको व्यवस्थापनको लागि हरित प्रविधि विकास/Flood slope stabilization through bio-engineering /vegetative measures (Tree grass planting) on the bank
- Fencing of area for livestock control
- भू उपयोग प्रविधि विकास तथा सचेतनामूलक कार्यक्रम ।

कार्यान्वयन प्रक्रिया

- स्थान छनौट तथा योजना तयारी गरी कृयाकलाप छनौट (GPS स्थलगत विन्दु निर्धारण)
- वस्तु स्थितिको विश्लेषण : संभाव्यता अध्ययन तथा सरोकारवालाहरूसंगको अन्तरक्रिया
- सर्भे, डिजाईन स्थलगत नक्सा (फाराम १), संरचनागत नक्सा (फाराम २) तथा लागत अनुमान तयारी (लागत अनुमान तयार गर्दा अनुसूचीमा रहेको फारामहरु EST-1, EST-2, EST-3, EST-4, EST-5 प्रयोग गर्न) ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली तयार गर्ने ।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिति गठन, सम्झौता (फाराम ३), कार्यक्रम कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन, सम्पन्न प्रतिवेदन तथा सार्वजनिकीकरण
- नापीकिताव (फाराम ४) जांचपास, भुक्तानी विल (फाराम ५), कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन (फाराम ६)
- सम्बन्धित स्थानीय समुदायलाई हस्तान्तरण
- अनुगमन प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन (फाराम ७)
- अनुगमन

अपेक्षित उपलब्धि

कृषिवालीको उव्वजनी बढाउने । कृषि योग्य जमिनको संरक्षण गर्ने। कृषि वन प्रविधिको विकास गर्ने । स्थानिय श्रोतको उपयोग भई आयआर्जनमा वृद्धी हुने ।

८) सडकसंग भू संरक्षण कार्यक्रम (खर्च शिर्षक नं. २२५२२)

ग्रामिण क्षेत्रहरुमा तिब्रतरु रूपमा ग्रामिण सडकको पूर्वाधार निर्माणका कार्यहरुले ठूलो परिमाणमा भू-स्खलन गराएको कारणले जैविक विविधता, भू-उपयोग प्रणाली तथा विविध क्षेत्रमा नैकरात्मक

असर बढ्दै गई राखेको सन्दर्भमा उक्त कार्यवाट हुनसक्ने क्षतिको न्यूनीकरण गर्नु यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेकोछ । यस अन्तर्गत निम्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

- ग्रामिण सडकहरुको पहिचान
- सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया
- ग्रामिण सडकको दायाँ बाँया हरित प्रविधिको विकास तथा संरक्षणको लागि क्रियाकलाप छनौट
- गल्छी पहिरो रोकथाम
- भलपानीको व्यवस्थापन
- एकीकृत भू तथा जलाधार संरक्षण
- स्थानिय पालीकाहरुसंग साभेदारी तथा सहकार्य गरी कार्य संचालन गर्न सकिने छ ।

कार्यान्वयन प्रक्रिया

- स्थान छनौट तथा योजना तयारी गरी कृयाकलाप छनौट (जि.पि.एस. स्थलगत विन्दु निर्धारण)
- वस्तु स्थितिको विश्लेषण : संभाव्यता अध्ययन तथा सरोकारवालाहरूसंगको अन्तरक्रिया
- सर्भे, डिजाईन स्थलगत नक्सा (फाराम १), संरचनागत नक्सा (फाराम २) तथा लागत अनुमान तयारी (लागत अनुमान तयार गर्दा अनुसूचीमा रहेको फारामहरु EST-1, EST-2, EST-3, EST-4, EST-5 प्रयोग गर्न) ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली तयार गर्ने ।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिति गठन, सम्झौता (फाराम ३), कार्यक्रम कार्यान्वयन, मूल्याङ्कन, सम्पन्न प्रतिवेदन तथा सार्वजनिकीकरण
- नापी किताव (फाराम ४) जांचपास, भुक्तानी विल (फाराम ५), कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन (फाराम ६)
- सम्बन्धित स्थानीय समुदायलाई हस्तान्तरण
- अनुगमन प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन (फाराम ७)
- अनुगमन

अपेक्षित उपलब्धि

सम्भावित क्षतिको न्यूनीकरणका साथै महत्वपूर्ण र संवेदनशिल क्षेत्र तथा श्रोतहरुको पहिचान भएको हुनेछ । यो कार्यक्रमवाट स्थानियस्तरमा निर्माण भएका, भैरहेका र हुने ग्रामीण सडकहरुमा गरिने क्रियाकलापको स्थानिय तहहरुले समेत अनुसरण गर्दै जाने हुँदा स्थानिय श्रोतको उपयोग भई रोजगारीको एवं आयआर्जनमा वृद्धि हुनेछ ।

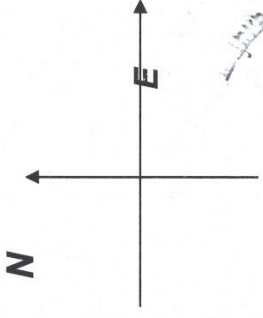

१. उपभोक्ता समूहबाट संचालन गरिने सम्पूर्ण कामहरूमा कम्तिमा २० प्रतिशत (प्रचलित कार्यक्रम संचालन कार्यविधि, निर्देशिकासंग नबाकिने गरी) स्थानिय समुदायको लगानी हुनु पर्नेछ साथै सम्पूर्ण बजेटको बढिमा ५ प्रतिशत रकम कन्टेन्जेन्सीको रुपमा कार्यक्रम व्यवस्थापन, अनुगमन तथा मूल्यांकनमा खर्च गर्न सकिने छ ।
२. कार्यक्रम सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा आवश्यकता अनुसार स्थानीय समुदाय, स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार र केन्द्रिय सरकारका विभिन्न निकायहरूसँग सहकार्य र समन्वय गर्नु पर्नेछ ।
३. कार्यक्रमसँग सम्बन्धित ज्ञान, विज्ञान तथा प्रविधिको आवश्यकता महशुस भएको अवस्थामा अन्य संघ संस्था, विज्ञ व्यक्तिहरूको सहयोग तथा परामर्श लिन सकिने छ ।
४. विद्युतीय आयोजनाहरूको जलाधार क्षेत्र, शहरी खानेपानीका जलाधार क्षेत्र र संबेदनशिल जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रमहरू संचालन गर्दा ती स्थानमा संचालन गर्नुपर्ने क्रियाकलापहरू के के हुन सक्छ, सो को स्थान, परिमाण र लागत उल्लेख गरी सोको प्रस्ताव एक तह माथिबाट स्विकृत गराई संचालन गर्नु पर्ने छ ।
५. उपभोक्ता समूह मार्फत सम्भव भएसम्म स्थानीय स्तरमा लाभग्राहीहरूले संचालन गरिरहेका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह, सिंचाई, खानेपानी उपभोक्ता समूह, आमा समूह जस्ता स्थायी प्रकृतिका उपभोक्ता समूहहरू मार्फत संचालन गर्नु पर्ने छ । लाभग्राहीहरूबाट नयां उपभोक्ता समूह गठन गर्दा सम्बन्धित वडाको प्रतिनिधिको रोहवरमा प्रचलित कानुन अनुसार गठन गर्नु पर्दछ । कार्यक्रमहरू संचालनको लागि माग गर्दा स्थानिय तहहरूको सिफारिस अनिवार्य गर्नुपर्नेछ ।
६. जनशक्ति व्यवस्थापन : मन्त्रालय मातहतका कार्यालय अन्तर्गत रहेका मौजुदा जनशक्तिहरूको परिचालन गर्दै ज्ञान तथा सीपको दक्षतामा न्यून भएको अवस्थामा प्रचलित नियमानुसार सेवा प्रदायकबाट समेत सहयोग लिई कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सकिनेछ ।
७. यस निर्देशिकामा उल्लेख भएका विषयहरू यसै वमोजिम र उल्लेख नभएका विषयहरूको हकमा प्रचलित कानुन, नीति, नियम, निर्देशिका, विधि, नर्मस (Norms) र प्रकृत्या वमोजिम गर्नु पर्नेछ ।
८. कार्यालयहरूबाट संचालन हुने कार्यक्रमहरूको विस्तृत पार्श्वचित्र विवरण ९अतष्वप्लथ एचयाषभि० तयार गरी माथिल्लो निकायमा पेश गर्नु पर्नेछ ।
९. अपेक्षित उपलब्धीहरूलाई आधार तथ्यांक (Database)को रुपमा प्रयोग गरिने छ ।
१०. केहि बाधा अडकाउ परेको अवस्थामा मन्त्रीस्तर र संघीय मन्त्रालयको राय सुभाब लिइनेछ ।

उद्योग, पर्यटन, स्थलगत विकास, श्रम, रोजगार, महिला, बालबालिका, पशुपक्षी, वन तथा वातावरण विभाग, काठमाडौं, नेपाल

फारम नं. १

संरचना	तयार गर्ने :- प्रमाणीत गर्ने :-	जिल्ला :- गाउँपालीका :-
योजनाको नाम :-	 सचिव	बडा नं. :-

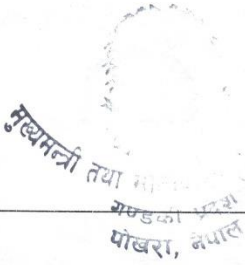
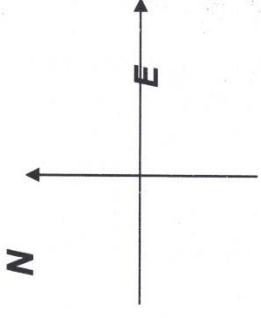

फारम नं. २

संरचनागत नक्सा चित्र

प्रदेश शासक
गण्डकी प्रदेश
पोखरा

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
गण्डकी प्रदेश
पोखरा, नेपाल

सबै नापहरु मिटरमा छन ।

संरचना	तयार गर्ने :-	जिल्ला :-
योजनाको नाम :-	प्रमाणित गर्ने :-	गाउँपालीका :-
		वडा नं. :-

(Handwritten signature)

(Handwritten signature)

प्रदेश सरकार
उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
प्रदेश वन निर्देशनालय
भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय, ...

फारम नं. ३

कार्यक्रम संझौता फारम

..... कार्यक्रम संचालन गरी संपन्न गर्न र मर्मत स्याहार संभार समेत गर्नको लागी प्रचलित ऐन नियमको परिधि भित्र रही प्रदेश सरकार भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय,..... र श्री ..... बिच तल उल्लेखित विवरण र शर्तहरु सहित आज मिति ..... संझौता संपन्न भयो ।

१. गाउँ पालिका/नगरपालिकाको नाम :-

२. कार्यक्रमको नाम :-

३. कार्यक्रम स्विकृत गर्ने उपभोक्ता समूह :-

४. कार्यक्रम लागु हुने (क) गाउँ/क्षेत्र

५. कार्यक्रमबाट लाभान्वित/संरक्षित :-

(क) गाउँ/क्षेत्र ..... (ख) वडा नं. .... (ग) घरपरिवार संख्या .....

(घ) दलित. ... (ङ) जनजाती ..... च) अन्य..... (च) महिला ..... (छ) पुरुष .....

६. काम शुरु गर्ने मिति :-

७. काम संपन्न गर्नु पर्ने मिति :-

८. कार्यक्रमको लागी लाग्ने अनुमानित खर्च :-

क) कार्यालयबाट : .....

ख) समुदायबाट .....

९. योजनाको मर्मत संभारको लागी उपभोक्ता जिम्मेवार हुनुपर्ने छ ॥

१०. कामको गुणस्तर र डिजाईन कार्यालयबाट उपलब्ध गराइएको नक्सा र स्पेसिफिकेशनमा उल्लेख गरे अनुसार हुनु पर्नेछ ।

११. योजना सम्पन्न भएपछि सम्बन्धित निकायबाट जाँचपास गरी फरफारक लिनु पर्ने छ ।

प्रदेश सरकार
उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
प्रदेश वन निर्देशनालय
भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालय, पोखरा, नेपाल

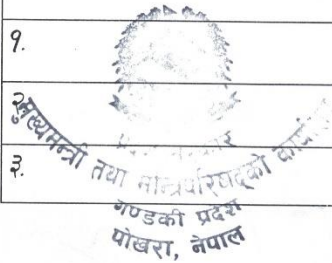
सचिव

सचिव

१२. उपभोक्ता समूहले नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको कानुनमा व्यवस्था गरेका नीति नियमहरु पालना गर्नुपर्ने छ ।
१३. योजनाबाट प्राप्त हुने लाभको वितरण गर्दा सामाजिक समावेसीकरणलाई ध्यान दिनु पर्ने छ ।
१४. स्थानिय साधन जुटाउने, व्यवस्थित ढंगले काम सम्पन्न गर्ने र आयोजनाको स्याहार संभार समेत गर्ने दायित्व समूहको हुनेछ ।
१५. कार्यक्रमको लागी खरिद गरिने निर्माण सामग्री कार्यालयले उपलब्ध गराएको स्पेशिफिकेसन अनुसार समुदायले खरिद गर्नु पर्दछ । यदि स्पेशिफिकेसन बमोजिमका निर्माण सामग्रीहरु प्रयोग नगरेमा कार्यालयले समुदायलाई रकम भुक्तानी गर्न वाध्य हुने छैन ।
१६. सम्बन्धित प्राविधिकको सहमती बेगर समूहले डिजाईन फेरु हुँदैन । कथंकदाचित समूहले आफुखुशी डिजाईन फेरि काम गरेमा त्यसको भुक्तानी गर्न कार्यालय वाध्य हुने छैन । त्यसरी डिजाईन फेरी निर्माण सामग्री समेत नाजायज तरिकाले प्रयोग गरेको खण्डमा कार्यालयले प्रचलित ऐन, नियममा भएको व्यवस्था अनुसार कारवाही गर्न सक्नेछ ।
१७. सम्झौतामा उल्लेखित काम शुरु गर्ने मितिबाट १५ दिन बितिसक्दा पनि काम शुरु नगरेको खण्डमा कार्यालयको तजबिज अनुसार कार्यक्रम स्थगित गर्न सक्नेछ ।
१८. उपभोक्ता समूहले गर्नु पर्ने काम कुनै ठेकेदारबाट गराउन पाईने छैन । त्यस्तो गरेको खण्डमा कार्यालयले सम्झौता रद्द गर्न सक्नेछ ।
१९. उपभोक्ता समूहले व्यहोर्नु पर्ने खर्च विवरणको आधिकारिकता एवं पहिलो किस्ताको खर्च विवरण प्रस्तुत गरे पछि मात्र अन्तिम किस्ता भुक्तानी गरिनेछ ।
२०. कार्य सम्पन्न गरेको ३ महिना भित्र लेखा परिक्षण गरि प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने छ ।

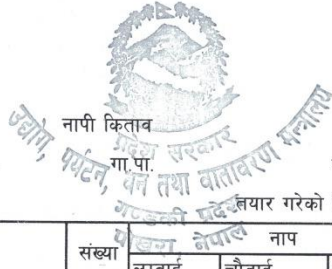
उपभोक्ताको तर्फबाट :- अध्यक्ष वा समूहले तोकेको व्यक्तिको नाम :- सही :- मिति :-		कार्यालयको तर्फबाट :- कार्यालय प्रमुखको नाम :- सही :- मिति :-
साक्षी :-	सही :-	साईट ईन्चार्ज :- साईट ईन्चार्जको नाम :- सही :- मिति :-
१.		
३.		

Handwritten signature of the representative of the consumer group.

Handwritten signature of the site incharge and the text 'सचिव' (Secretary).

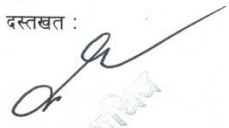

फारम नं ४

नापी किताब
जिल्ला..... गा.पा. बडा नं.
समुहको नाम
मिति तयार गरेको मिति

क्र.स.	विवरण नं.	कामको विवरण	संख्या	नाप			परिमाण	कैफियत
				लम्वाई	चौडाई	उचाई		

नाप जांच गर्ने :
नाम : गण्डकी प्रदेश
पद : पोखरा, नेपाल
दस्ताखत :
दस्ताखत :

प्रमुख सचिव

समुहको तर्फ बाट :
नाम :
पद :
दस्ताखत :

प्रमाणित गर्ने :
नाम :
पद :
दस्ताखत :

सचिव

फारम नं. ५

उपभोक्ता समूहलाई किस्ता भुक्तानी बिल

किस्ता क्रमसंख्या : अन्तिम
 अघिल्लो भुक्तानी बिलको क्रमसंख्या :
 अघिल्लो भुक्तानी बिलको मो. नं. तथा ७००८को प्र. सं.

कार्यारम्भ आदेश मिति :
 काम सम्पन्न गर्नुपर्ने मिति :
 काम सम्पन्न भएको मिति :

भुक्तानी भौचर नं. :
 भुक्तानी मिति :
 तापी किताब नं. को पृष्ठ

विलको क्रमसंख्या :
 कार्यक्रमको नाम :
 उपभोक्ता समूहको नाम :
 संभौता संख्या :

सि. नं.	कामको विवरण	इकाई	अद्यावधिक काम र बर्ष व्यहोर्ने			अघिल्लो विलमा चढेको			हाल भएको काम र बर्ष व्यहोर्ने			क्षेपियत
			दर	जम्मा मुल्य	कार्यालय	परिमाण	जम्मा मुल्य	कार्यालय	दर	जम्मा मुल्य	कार्यालय	
	जम्मा											

उपरोक्त बर्षोभिम ठिक छ भनि प्रमाणित गर्नेका सहि :
 दर्जा

यो विलको जम्मा रु. :
 अघिल्लो बिलबाट भुक्तानी आएको रु. :
 बाँकी दिनुपर्ने रु. :
 कट्टा गर्नुपर्ने रु. :
 क) पेशकी रु :
 ख) मालसामानको मोल रु :

खुद तिर्नुपर्ने :
 दर्जा :
 चेक नं.

उपभोक्ता समूहको अध्यक्ष वा पदाधिकारीहरूको सहि :
 दर्जा

बाट प्राप्त भएको भनि उपभोक्ता समूहको तर्फबाट भुक्तानी लिनेको सहि

स्वीकृत गर्नेको सहि :
 दर्जा

जम्मा रु

मुख्यमन्त्री
 मन्त्रालय

सचिवालय

कार्य सम्पन्ने प्रतिवेदन

कार्यालयको नाम :

घटी बढिको प्रतिशत :

कामको नाम :

काम शुरु भएको मिति :

इष्टिमेटको कुल अंक :

ग) कुल अंक: काम सम्पन्न हुनुपर्ने मिति:

खर्च भएको कुल अंक :

ग) कुल अंक: सम्पन्न भएको मिति :

इष्टिमेट भन्दा घटी अंक :

क) नेपाल सरकारबाट व्यहोर्ने :

ख) श्री नेपाल सरकारतर्फ :

सि. नं.	कामको विवरण	इकाई	इष्टिमेट बमोजिमको			खुद काम भएको			फरक			कैफियत										
			परिमाण	दर	जम्मा	कार्यालयले व्यहोर्ने	उपभोगकाले व्यहोर्ने	उपभोगकाले व्यहोर्ने	जम्मा	दर	परिमाण		कार्यालयले व्यहोर्ने	जम्मा	दर	उपभोगकाले व्यहोर्ने						

बढी भएमा (+) घटी भएको (-) चिन्ह अंकित गर्ने इष्टिमेट भन्दा घटी बढी खर्च भएका मुख्य कारण :

साइट इन्चार्ज

स्वीकृति डिजाइन र स्कोपिङकेशन बमोजिम काम छ भनी प्रमाणित गर्ने

बढी भएमा (+) घटी भएको (-) चिन्ह अंकित गर्ने इष्टिमेट भन्दा घटी बढी खर्च भएका मुख्य कारण :

स्वीकृति डिजाइन र स्कोपिङकेशन बमोजिम काम छ भनी प्रमाणित गर्ने

बढी भएमा (+) घटी भएको (-) चिन्ह अंकित गर्ने इष्टिमेट भन्दा घटी बढी खर्च भएका मुख्य कारण :

स्वीकृति डिजाइन र स्कोपिङकेशन बमोजिम काम छ भनी प्रमाणित गर्ने

कार्यालय प्रमुख

प्रत्येक काम सम्पादन भएपछि शुरु इष्टिमेटको परिमाणमा खुद भएको कामको घटी बढी के भएको छ सो देखाउन र स्वीकृत इष्टिमेट बमोजिम काम भएका छ भनि प्रमाणित देखाउनलाई यो फारम तर्जुमा गरिएको हो ।

ब्रष्ट १) कामको विवरण महलमा इष्टिमेटमा लेखे बमोजिमको विवरण लेखे ।

२) फरक महलमा इष्टिमेटभन्दा बढि काम भएको भए (+) घटी भएमा (-) राखी देखाउने ।

३) कैफियत महलमा घटी बढी भएका मुख्य कारण साथै अन्य आवश्यकीय कुरा लेख्ने ।

Signature

Signature

Signature

 प्रयोग, पर्यटन तथा पर्यावरण विभाग
 प्रदेश सरकार
 गण्डकी प्रदेश
 पोखरा, नेपाल
Activity Profile (पार्श्वचित्र)

फारम नं. ७

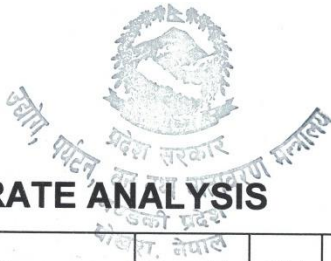
1. Name of Activity:			
2. Program :			
3. Location: Gaupalika/Nagarपालिका : GIS popint		Ward :	Place:
F/Y:			
3. Cost:			
Estimated	Total :	Office :	User :
Actual Expenditure	Total :	Office :	User :
4. Objectives:			
5. Conservation Measure /Technique applied :			
6. Implementation process:			
7. Gender/social consideration			
8. Effect/impact:			
9. Benefited HH	Total:	Dalit :	Janajati : Others:
10. Employment :	Before	After	
11. Problem / obstacles faced			
12. Maintenance / Sustainability:			
13. Lesson learned			
14. Others:			
User Group Name : Chairperson : Site Incharge : Senior WMO Officer :			
Photograph Before		Photograph After	

 प्रमुख साविक

 नि. सचिव

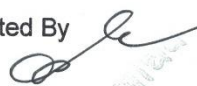
Name of the Work :

Location :

UNIT RATE ANALYSIS

S.N.	Description of Work	Quantity	Md	Per	Rate	Total Amount	Remarks

Estimated By
 प्रमुख साधक
 गण्डकी प्रदेश
 पोखरा, नेपाल

Checked By

Approved by

सचिव

Name of the Work :

Name of the activities :

Location :

DETAILED ESTIMATE

S.N.	Description of Work	No.	Length	Breath	Height	Quantity	Remarks

Estimated By :

 प्रमुख सचिव
 मुख्यमन्त्री तथा वातावरण विकास
 गण्डकी प्रदेश
 पोखरा, नेपाल

Checked By :

 सचिव

Approved By :

Name of the Work :

Location :

ABSTRACT OF COST

S.N.	Description of Work	Unit	Quantity	Rate	Unit	Amount	Remarks
Total							

Estimated By :

 प्रमुख सचिव
 मुख्यमन्त्री तथा मन्त्राध्यक्षको कार्यालय
 गण्डकी प्रदेश
 पोखरा, नेपाल

Checked By :

 सचिव

Approved By :

EST-4

Name of the Work :

Location :

SUMMARY SHEET

S.N.	Description	Amount	Remarks

In words:-

Estimated By :

प्रमुख सचिव

Checked By :

Approved By :

प्रि. सचिव

